

EEESC

Eastern Europe Studies Centre

Lietuva ir JAV: bendradarbiavimo kryptių beieškant

dr. Vilius Ivanauskas, dr. Laurynas Kasčiūnas, Simonas Klimanskis, Linas Kojala, Dovilė Šukytė.

Foto autorė: Dž. G. Barysaitė

**Lietuva ir JAV:
bendradarbiavimo kryptių beiėškant
Analitinė studija**

Autoriai:

Dr. Vilius Ivanauskas
Dr. Laurynas Kasčiūnas
Simonas Klimanskis
Linas Kojala
Dovilė Šukytė

TURINYS

Įvadas	4
1. Ginklų kontrolės ir nusiginklavimo politika ir JAV kariniai įsipareigojimai regione: Lietuvos požiūris	5
B. Obamos iniciatyva – „pasaulis be branduolinio ginklo“	6
Rusijos veiksnys (Perginklavimas 2020-ieji)	7
Lietuva: struktūrinių situacijų išnaudojimas	8
Tarpinės išvados ir rekomendacijos	9
2. Visavertės narystės NATO siekis ir Lietuvos gynybos politikos finansavimo tendencijos... 9	
Lietuva – tradicinio NATO modelio šalininkė	10
Lietuvos gynybos politikos finansavimo tendencijos	10
Tarpinės išvados ir rekomendacijos	12
3. Bendros saugumo ir gynybos politikos ir NATO sąveika: Lietuvos interesai	12
Veiksniai, galintys lemti BSGP santykius su NATO	13
BSGP perspektyvos ir Lietuvos vizija	14
4. JAV veiksnys Lietuvos energetinio saugumo politikoje	15
Skalūnų dujų revoliucija JAV	16
Skalūnų dujų poveikis Europos ir Lietuvos energetiniam saugumui	19
Ar Lietuva sugebės pasinaudoti JAV skalūnų dujų revoliucija?	21
Tarpinės išvados ir rekomendacijos	21
5. Transatlantinės prekybos ir investicijų susitarimas ir Lietuvos interesai	23
ES ir JAV derybų dėl TPIP kontekstas	24
Potenciali ekonominė nauda	24
Kliūtys susitarimui įgyvendinti	25
Tarpinės išvados ir rekomendacijos	26
6. Kibernetinis saugumas: nauja Lietuvos ir JAV santykių aktyvizavimo kryptis?	27
Nacionaliniai Lietuvos ir JAV kibernetinio saugumo ir gynybos pajėgumai	28
Europos Sąjungos ir NATO kibernetinio saugumo politika	29
Tarptautinės teisės taikymas kibernetinėje erdvėje	30
Tarpinės išvados ir rekomendacijos	30

7. Kitų NATO šalių santykių su JAV „gerosios praktikos“ pavyzdžiai ir pamokos Lietuvai .	31
Politinė partnerystė.....	31
Pagalbos (prieigos) teikimas	32
Infrastruktūrinis – sektorinis bendradarbiavimas.....	32
Kas sukuria gerąją praktiką?	34
Tarpinės išvados ir rekomendacijos	36
8. Lietuvių diasporos JAV veiksnys: perėjimas į naują galimybių lauką	36
Išeivijos veiksnys ir šiandieninės Lietuvos vaidmens JAV stiprinimo galimybės	37
Tarpinės išvados ir rekomendacijos	39
Studijos išvados ir rekomendacijos	41

Įvadas

Nuo pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo strateginės partnerystės ryšiai su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis buvo Lietuvos užsienio politikos prioritetas. Lietuva, vadovaudamasi požiūriu „kuo daugiau JAV Europoje, tuo saugesnė Lietuva“, visada rėmė aktyvų JAV įsitraukimą į Europos saugumo sistemą. Akivaizdu, kad JAV vietą Lietuvos užsienio ir saugumo politikoje lėmė Lietuvoje dominuojanti – realistinė – saugumo samprata, kurios skiriamasis bruožas – palankios galios pusiausvyros regione paieškos. Lietuvos požiūriu tik JAV veiksnys gali stabilizuoti saugumo situaciją regione ir užtikrinti Lietuvos pasitraukimą iš „pilkosios“ saugumo zonos.

Tokia logika lemia ir Lietuvos požiūrį į JAV užsienio politikos tradicijas. Lietuva yra suinteresuota tokia JAV geopolitine schema, kuri garantuotų jos įsitraukimą į Europos saugumo reikalus, bet būtų grindžiama ne tiek balansavimo Europos Sąjungos (toliau – ES) viduje palaikymo politika („senoji Europa“ *versus* „naujoji Europa“¹), kiek transatlantinių saugumo institucijų veiksmingumo skatinimu ir stiprinimu. Nepalankiausia Lietuvai tradicija – JAV izoliacionizmo tarptautiniuose santykiuose apraiškos.

Didelis iššūkis Lietuvai kyla ir tada, kai JAV imasi įgyvendinti netiesioginio balansavimo strategiją, pasireiškiančią tuo, kad už bendradarbiavimą JAV strateginę svarbą turinčiais ir tarptautinės saugumo architektūros stabilumą palaikančiais klausimais yra pripažįstamas kitų didžiųjų valstybių regioninio geopolitinio „arbitro“ statusas. Būtent dėl tokių – JAV ir kitų didžiųjų valstybių „sugyvenimo“ – tendencijų Lietuva, kaip ir kitos Vidurio Europos valstybės, patenka į geopolitinio „netikrumo“ situaciją. Pavyzdys – JAV pradėta santykių su Rusija „perkrovimo“ („reset“) politika. Ši iniciatyva sukūrė įspūdį, kad mažosios regiono valstybės lieka svarbiausių sprendimų „nuošalyje“.

Vidurio ir Rytų Europos valstybėse JAV prioritetų pokyčiai buvo sutikti ypač jautriai dėl aktyvios ir tam tikrais atvejais agresyvios Rusijos užsienio politikos tiek Baltijos, tiek kitų posovietinių šalių atžvilgiu. Suvokimas, kad JAV strateginiai interesai regione mažėja, Lietuvos požiūriu, skatina į autoritarizmą linkusių trečiųjų valstybių spaudimą ir regiono kaip buferinės zonos, kurioje nedemokratiniais režimams nekliudoma daryti įtaką demokratinių ES ir NATO valstybių saugumo situacijai, traktavimą. Būtent todėl Lietuva remia JAV įsitraukimą į Europos saugumo sistemą ir pastaruosius kelerius metus siekia, kad JAV inicijuota santykių su Rusija „perkrovimo“ iniciatyva būtų vykdoma kartu su Rytų ir Vidurio Europos valstybių „nuraminimo“ („*reassurance*“) politika, kurios ašimi turėtų būti visavertė jų integracija į Aljanso gynybinę sistemą.

Tai lemia Lietuvos užsienio politikoje dominuojantį geopolitinį JAV svarbos suvokimą. Šiuo metu JAV Lietuvai iš esmės yra reikšminga tik strateginiu – politiniu lygmeniu, todėl ekonominio saugumo dimensija yra paliekama nuošalyje: JAV nėra svarbiausių Lietuvos prekybos partnerių dešimtuose (pagal užsienio investicijas JAV Lietuvoje užima 17, pagal

¹ Tokį terminą 2003 metais pavartojo tuometis JAV Gynybos sekretorius Donaldas Rumsfeldas. Turėdamas omenyje negatyvią Prancūzijos ir Vokietijos poziciją karo Irake atžvilgiu jis teigė žemyne matąs skirtį, mat rytinės narės palaikė JAV poziciją. D. Rumsfeldo žodžiais tariant, „Jei žvelgtume į NATO Europoje, matytume, kad traukos centras po truputį persikelia į Rytus, kur yra daug naujų aljanso narių.“ „U.S.: Rumsfeld's 'Old' And 'New' Europe Touches On Uneasy Divide“. 2014 m. sausio 2 d.
<<http://www.rferl.org/content/article/1102012.html>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

eksportą – 15, pagal importą – 18 vietas).² Ieškant naujo impulso partnerystės ryšių plėtojimui ekonomika turi būti traktuojama kaip iki šiol neišnaudota sritis. **Tai reiškia, kad Lietuvos santykių su JAV modelį reikėtų grįsti nuostata, kad tvirtus ryšius karinėje, užsienio ir saugumo politikos srityse reikėtų užpildyti ir konkrečiais ekonominio bendradarbiavimo projektais.** Tai stiprintų tarpusavio priklausomybę, o amerikietiško kapitalo išitraukimas į Lietuvos ekonomiką laipsniškai mažintų šalies priklausomybę nuo Rytų rinkų ir jose dominuojančių žaidimo taisyklių, pagal kurias ekonomika yra „suaugusi“ su politine sistema.

Kitaip tariant, šiuolaikiniuose tarptautiniuose santykiuose atsirandant vis daugiau varžymosi erdvių (šalia tradicinių politinių, karinių ir ekonominių kyla kultūrinės, informacinės grėsmės), ypatingas dėmesys turi būti skiriamas ir į bendradarbiavimą „minkštosios“ galios srityje. JAV ir Lietuvos bendradarbiavimas turėtų plėtotis ne vien strateginiu – politiniu lygmeniu, bet ir saugumo, kultūros ir švietimo srityse, nes tai yra būtina sąlyga tvarių partnerystės ryšių užtikrinimui ateityje.

Atsižvelgiant į tai, pagrindinis šios studijos tikslas – **įvertinti JAV vietą Lietuvos užsienio ir vidaus politikoje, išnagrinėti abiejų šalių interesų suderinamumą įvairiais tarptautinių santykių klausimais ir apžvelgti galimas naujas dvišalių santykių aktyvinimo kryptis bei galimybes.**

Studijoje keliami uždaviniai:

- Įvertinti Lietuvos ir JAV interesų suderinamumą svarbiausiais tarptautinio saugumo architektūros klausimais: dėl NATO raidos modelio, ES Bendros saugumo ir gynybos politikos (BSGP) ir NATO sąveikos, ginklų kontrolės ir nusiginklavimo politikos, priešraketinės gynybos;
- Kintančios saugumo sampratos kontekste išnagrinėti JAV ir Lietuvos partnerystės ryšių stiprinimo galimybes įvairiuose sektoriuose: sprendžiant energetinio saugumo iššūkius, kibernetinio saugumo, gynybos, branduolinio saugumo problemas, skatinant demokratijos ir žmogaus teisių normų įsitvirtinimą trečiosiose šalyse;
- Išnagrinėti Lietuvos interesus ES ir JAV derybų dėl Transatlantinės investicijų ir prekybos susitarimo kontekste;
- Įvertinti, ar Lietuvos skiriami išteklių gynybai dera su valstybės siekiu tapti visaverte NATO nare;
- Išnagrinėti Lietuvos politikos su lietuvių tautos diaspora JAV įdirbį ir pasiūlyti naujas bendradarbiavimo kryptis bei veiklos „nišas“;
- Išanalizuoti kitų NATO šalių santykių su JAV „gerosios praktikos“ pavyzdžius ir pamokas, kurios padėtų Lietuvai sustiprinti strateginį reikšmingumą JAV užsienio politikoje.

1. Ginklų kontrolės ir nusiginklavimo politika ir JAV kariniai įsipareigojimai regione: Lietuvos požiūris

JAV kariniai įsipareigojimai Europoje nuo Šaltojo karo laikų lėmė regioninį saugumą, o kartu formavo ilgalaikius Vakarų Europos valstybių ir JAV sąjunginius ryšius. NATO plėtra į šį saugumo skėtį įtraukė ir Lietuvą. Nors šiandien pripažįstama, kad Rusija nėra tokia pat grėsmė kaip jos pirmtakė Sovietų Sąjunga, tačiau Rusijos interesai buvusioje SSRS

² Lietuvos statistikos departamentas, <<http://www.stat.gov.lt/>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

teritorijoje yra neginčijami. Rusijos prezidento Vladimiro Putino iniciatyva aktyviai modernizuojama šalies kariuomenė, jos strateginė kryptis – Vakarai (Kaliningrado srities atvejis). Specifinį buvusių SSRS valstybių vertinimą stiprina ir vis daugiau autokratijos bruožų turinti Rusijos valdžios sistema, taip pat viešai deklaruojamas Rusijos nepasitenkinimas dėl Baltijos valstybių narystės NATO.³ Todėl vertinant Baltijos jūros regiono valstybių saugumą, Rusija neretai suvokiama kaip potenciali grėsmė.

JAV ir Rusijos dialogas dėl ginklų kontrolės ir nusiginklavimo yra tiesiogiai priklausomas nuo dvišalių santykių dinamikos. Kariniai ir politiniai santykiai gana stabilūs, tačiau kitose srityse veikia „karuselės dėsnis“ su pakilimais ir nuolydžiais.⁴ Išlikęs **varžymasis karinėje srityje remiasi strateginiu balansavimu: JAV siekia mažinti Rusijos branduolinio ginklo grėsmę, jos turimų technologijų, medžiagų ir raketų technologijų perleidimą trečiosioms valstybėms, o Rusijai svarbu palaikyti strateginį balansavimą kaip faktą ir taip išsaugoti didžiosios pasaulio valstybės statusą**⁵ (pvz., Kinijos branduolinis arsenalas gerokai mažesnis nei Rusijos). Minėtas karinis dialogas apima keturias pagrindines sritis, kuriose pasiekti sprendimai turės poveikį NATO ir Lietuvos saugumo aplinkai: **a) strateginiai branduoliniai ginklai; b) taktiniai branduoliniai ginklai; c) priešraketinė gynyba; ir d) įprastinių ginklų kontrolė.** Šios sritys tarpusavyje susijusios, tačiau kiekviena iš jų turi atskirus derybinius kanalus ir savą raidos logiką.

Per 2012 metų NATO viršūnių susitikimą Čikagoje buvo peržiūrėta gynybos ir atgrasymo politika ir prieita prie išvados, kad **esamas pajėgumų darinys – branduolinė, konvencinė ir priešraketinė gynyba yra tinkamas šiuolaikinėje strateginėje aplinkoje ir turi būti išlaikomas.**⁶ Kartu siekta rasti priemonių, kurias galima būtų pasiūlyti Rusijai, didinant keitimąsi informacija, įtraukiant į diskusiją klausimus dėl taktinių branduolinių ginklų, nes dialogo šiais klausimais iki šiol akivaizdžiai stokota.

Lietuva į ginklų kontrolės ir nusiginklavimo klausimus žvelgia per saugumo politikos prizmę ir pasisako už abipusiškumo principo įgyvendinimą. Sprendimai dėl gynybos ir atgrasymo politikos, taip pat JAV priešraketinės gynybos dislokavimo planai atitinka Lietuvos saugumo lūkesčius. Taip pat Lietuvai aktualu, kad JAV išliktų karinėse ir politinėse srityse įsitraukusi į Europos saugumo reikalus. Tačiau yra požymių, kad JAV dalyvavimo Europoje motyvacija silpnėja: auga geopolitinis įsitraukimas Pietryčių Azijos kryptimi, JAV politikoje vyksta kartų kaita, todėl tolstant Šaltojo karo realijoms, mažėja dėmesys ir įsipareigojimas Europos saugumui ir NATO.

B. Obamos iniciatyva – „pasaulis be branduolinio ginklo“

2009 metų pavasarį Prahoje JAV prezidentas Barackas Obama išreiškė įsipareigojimą siekti įgyvendinti pasaulio be branduolinio ginklo idėją. 2010-aisiais, po kelerius metus trukusio šaltesnio santykių laikotarpio, B. Obama ir tuometis Rusijos prezidentas Dmitrijus Medvedevas pasirašė naują Strateginės ginkluotės mažinimo sutartį (*Strategic Arms Reduction Treaty, START*). Pagrindas sutarčiai buvo ne vien santykių su Rusija

³ BNS, „D. Medvedevas: Rusijai nepatinka Baltijos šalių narystė NATO“. Delfi, 2013 m. rugpjūčio 3 d., <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/d-medvedevas-rusijai-nepatinka-baltijos-saliu-naryste-nato.d?id=62023705>. [Žiūrėta 2013-12-22].

⁴ Николай Злобин., Военно–политическая дружба США и России. Ведомость. 26 марта 2012.

⁵ Feng Yujun, Prospects for Russia–US relations after Putin reassumes presidency, CIR, Vol.22, No.4.

⁶ Pagrindiniai priimti dokumentai – NATO viršūnių susitikimo deklaracija ir platus gynybos įsipareigojimų paketas „NATO pajėgumai 2020“.

„perkrovimas“, bet ir naujas JAV gynybos poreikių įvertinimas.⁷ START sutarties preambulėje buvo numatyta tolesnės plėtros galimybė, todėl 2012 metų birželio mėnesį Berlyne B. Obama pasiūlė toliau mažinti strateginius arsenalus ir pradėti derėtis dėl taktinių branduolinių ginklų mažinimo ir skaidrumo priemonių įgyvendinimo.⁸ Kol kas Rusija neatsiliepė į šią iniciatyvą, o taktiniai branduoliniai ginklai Europoje nėra reguliuojami jokia tarptautine sutartimi. JAV ir NATO sąjungininkai ne kartą kėlė iniciatyvas dėl skaidrumo ir pasitikėjimo priemonių sukūrimo ir taktinių branduolinių ginklų išvedimo iš Europos, tačiau didesnės pažangos šioje srityje nėra. Rusija nesutinka pradėti išsamesnio dialogo šiuo klausimu, argumentuodama NATO konvenciniu pranašumu ir kitais motyvais.

Šiame procese Lietuvai svarbu, kad nauji žingsniai būtų daromi abipusiškumo pagrindu, o derantis dėl ginkluotės sumažinimo vyktų išsamios konsultacijos su partneriais ir būtų garantuojamas tolesnis saugumo regione užtikrinimas.

Lietuvai aktualiausias konvencinių ginklų kontrolės klausimas, nes jis apimtų Lietuvos turimus karinius pajėgumus. Lietuva nebuvo Įprastinių ginklų Europoje sutarties (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe*, toliau – *CFE*) šalis narė. Originaliai CFE buvo sutartis tarp NATO ir Varšuvos sutarties organizacijos dėl penkių kategorijų ginkluotės skaičiaus ribojimo ir informacijos pasikeitimo bei tikrinimo priemonių. 2007 metais Rusija sustabdė savo įsipareigojimų CFE įgyvendinimą, o šiai šaliai nedalyvaujant sutartis iš esmės praranda reikšmę.⁹

Daugelio apžvalgininkų vertinimu, JAV dialogo su Rusija pažanga branduolinių ir konvencinių ginklų kontrolės srityje priklausys nuo JAV priešraketinės gynybos sistemos Europoje klausimo sprendimo. Rusija griežtai prieštarauja JAV ir NATO priešraketinės sistemos plėtojimui, argumentuodama, kad jis pažeis strateginį balansą, nes sumažins Rusijos strateginius pajėgumus. Taip pat Rusijos netenkina tai, kad PRG infrastruktūra bus plėtojama naujose NATO narėse (Rumunijoje, Lenkijoje). Lietuva remia JAV ir NATO priešraketinės gynybos sistemos kūrimą. PRG įgyvendinimas svarbus ir dėl JAV buvimo Europoje išlaikymo, ir dėl kolektyvinių įsipareigojimų stiprinimo, nes JAV modeliuojamas skydas bus integruotas į NATO priešraketinės gynybos sistemą.

Rusijos veiksnys (Perginklavimas 2020-ieji)

B.Obamos raginimai mažinti ginkluotę Rusijoje nebuvo sutikti entuziastingai. V.Putinas vykdo prieš prezidento rinkimus duotus pažadus per ateinančią dešimtmetį į šalies karinės pramonės atnaujinimą investuoti apie 750 milijardų dolerių,¹⁰ todėl Rusija pastaraisiais metais intensyviai modernizuoja kariuomenę;¹¹ tai pasireiškia maždaug dešimtdaliu kasmet

⁷ Nuclear Weapons Budget Fact Sheet. March 18, 2013.

<http://www.armscontrol.org/files/FactSheet_Nukes_03_2013.pdf US missile defence programs at a glance>. [Žiūrėta 2014-01-02].

⁸ Arms Control Association, „Statement on president Obama’s June 19 address in Berlin on eliminating nuclear weapons threats“. 2013 m. birželio 19 d.

<<http://www.armscontrol.org/pressroom/Statement-on-Pres-Obama-Address-in-Berlin-on-Eliminating-Nuclear-Weapons-Threats>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

⁹ ESBO erdvėje veikia politiškai įpareigojantis Vienos dokumentas, nustatantis saugumo ir pasitikėjimo priemonės įprastinių pajėgų srityje ir Atviro dangaus sutartis.

¹⁰ Maksym Bugriy, „Russia is Arming Itself, but Against Whom?“, *The Ukrainian Week*, March 31, 2013.

<<http://ukrainianweek.com/World/76030>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

¹¹ Bettina Renz, Rod Thornton, „Russian Military Modernization. Cause, Course and Consequences“, *Problems of Post-Communism*, January/February, 2012, p.44–54.

augančiomis gynybos išlaidomis, taip pat 2010–2013 metais beveik trigubai daugiau (nuo 12,7 iki 32,7 milijardų JAV dolerių) išaugusiais ginkluotės įsigijimais. Investicijos tyrimams ir ginkluotės vystymui taip pat išaugo: 2010-aisiais siekė 3,6, o 2013-aisiais – jau 6,2 milijardo dolerių.¹² **Pagrindinės išlaidos skiriamos didžiosioms Rusijos ginkluotės sistemoms: strateginiam atgrasymui, branduoliniams pajėgumams, priešraketinei gynybai, povandeniniam laivynui, karinėms oro pajėgoms, kosmoso pajėgoms.** Kita vertus, kaip pažymi ekspertai, dėl nepakankamo inžinierių pritraukimo į gynybos sektorių, vietinės karinės pramonės neefektyvumo, perėjimo iš masinės šauktinių kariuomenės prie profesionalios neužtikrintumo, Rusijos karinių pajėgų modernizacija turi daugybę vidinių problemų.¹³

Svarbu tai, jog moderniausia Rusijos ginkluotė yra nukreipta į Vakarus, nors objektyvių priežasčių, Vakarų valstybėms mažinant gynybai skiriamas išlaidas, tam nėra. Tokia strategija veikiausiai pasitelkiama siekiant sukurti atsvarą JAV (NATO) priešraketinės gynybos sistemai.¹⁴ Perspektyvoje taip pat orientuojamasi į Šiaurės (išteklių turinčios Arkties) ir Azijos Ramiojo vandenyno pusę.¹⁵ Regiono ekspertė L. Ševstova akcentuoja, kad šis militarizmas tampa esamo režimo palaikymo įrankiu ir gali neapsiriboti vien retorika. Kiti analitikai pažymi, kad Rusijos militarizavimasis verčia sunerinti NATO valstybes, pirmiausia Lenkiją ir Baltijos šalis. Vis dėlto dominuoja požiūris, nelaikantis Rusijos siekių tiesiogine grėsme Vakarams ar NATO šalims, juolab kad Rusijai svarbiu iššūkiu gali tapti numatoma šalies ekonomikos recesija.¹⁶ **Tokia situacija priverstų prie naujų Rusijos gynybos politikos trajektorijų, kurios gali lemti tiek agresyvesnę užsienio politiką, tiek ir užsidarymą vidaus politikoje.**

Šalia blėstančio entuziazmo iškeliant bendrus nusiginklavimo ar kitus abiem pusėms aktualius klausimus į darbotvarkę, JAV ir Rusijos santykiuose ryškėja nuomonių takoskyra įvairiais „karštais“ klausimais: Irano grėsmė, Sirijos konfliktas, S. Magnitskio byla, prieglobsčio suteikimas buvusiam JAV saugumo pareigūnui E.Snowdeni. Galima spėti, kad tokios tendencijos ilgainiui pastūmės prie naujo santykių atšalimo.

Lietuva: struktūrinių situacijų išnaudojimas

JAV interesus regione lemia ne vien per tarptautinių organizacijų veikla ar regionui skirta saugumo (gynybos) politika, tačiau ir „nišiniai“ atskirų valstybių ginkluotės ar saugumo užtikrinimo klausimai, kurie irgi stiprina JAV ryšį su Europos valstybėmis.

Šiame kontekste galima pabrėžti Lietuvos pranašumus ir galimybes. Prie pozityvių tendencijų minėtinas Lietuvos įsitraukimas į šių klausimų darbotvarkės formavimą: pavyzdžiui, dalyvavimas aukščiausio lygio Branduolinio saugumo viršūnių susitikimuose (*Nuclear Security Summit*), į kuriuos Lietuva, kaip vis dar nebaigusi Ignalinos atominės elektrinės

¹² Ten pat, p. 53. Taip pat Pavel Felgenhauer, „Russia Procures Western technology while struggling to Manufacture modern weapons“, *Eurasia Daily Monitor* 7, no. 185 (October 14, 2010).

¹³ Bettina Renz and Rod Thornton, *Russian Military Modernization, Cause, Course, and Consequences, Problems of post-Communism*, Jan–Feb 2012 p. 52–53.

¹⁴ President of Russia Dmitry Medvede, Statement in connection with the situation concerning the NATO countries' missile defence system in Europe, <<http://eng.kremlin.ru/transcripts/3115>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

¹⁵ Maksym Bugriy, „Russia is Arming Itself, but Against Whom?“, *The Ukrainian week*, March 31, 2013, <<http://ukrainianweek.com/World/76030>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

¹⁶ Courtney Weaver, „Russian economic growth disappointing in second quarter“ <<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/fb19d7c8-f098-11e2-929c-00144feabdc0.html>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

uždarymo proceso, yra kviečiama nuo 2012 metų. Susitikimuose dėmesys skiriamas radioaktyvių medžiagų platinimo, kontrabandos prevencijos klausimams. Su tuo glaudžiai susiję ir praktiniai valstybių įsipareigojimai: **pavyzdžiui, steigiant branduolinės saugos kompetencijos centrą vyko aktyvus Lietuvos ir JAV dvišalis bendradarbiavimas. 2012 m. Medininkuose įkurtas Branduolinės saugos kompetencijos centras yra tokio „nišinio“ bendradarbiavimo pavyzdys.** Yra nemažai galimybių šį centrą paversti tarptautiniu, vykdyti projektus su partneriais, keistis patirtimi branduolinio saugumo klausimais. Šalia esamo dvišalio karinio bendradarbiavimo toks ryšys užtikrina intensyvų bendravimą su JAV ekspertais ir institucijomis, kurios prisideda prie dvišalio karinio bendradarbiavimo stiprinimo suteikdamos įrangą, organizuodamos mokymus. Toks bendradarbiavimas yra gana išskirtinis Baltijos ar Skandinavijos šalių tarpe.

Tarpinės išvados ir rekomendacijos

JAV kariniai įsipareigojimai Rytų ir Vidurio Europos regione vertintini: a) bendrame Rusijos keliamų iššūkių Europai kontekste ir b) dvišalių JAV – Rusijos santykių dinamikoje. Per pastaruosius kelerius metus kilo net kelios iniciatyvų bangos ginklų kontrolės ir nusiginklavimo srityje, tačiau šiuos planus po truputį koreguoja po V. Putino sugrįžimo į Rusijos prezidento postą vis labiau jaučiama Rusijos konfrontacinė politika Vakarų atžvilgiu. **Pastarųjų pusės metų JAV ir Rusijos santykių raida šią riziką dar labiau didina, o kartu akivaizdžiai lemia Lietuvos poreikį išlaikyti JAV gynybos politikos vaidmenį regione.**

Pagal dabartinius planus vidutinės trukmės perspektyvoje JAV ginkluotės skaičius Europoje bus nuosekliai mažinamas, kartu užtikrinant šio pasitraukimo kompensavimą didesniais NATO kolektyviniais įsipareigojimais bei priešraketinės gynybos sistemų plėtra. **Lietuva, kaip ir kitos Baltijos valstybės, yra itin suinteresuota vykdyti stebėseną bei gauti pakankamą informaciją apie Rusijos karinių pajėgumų modernizaciją, jos kryptis ir užtikrinti, kad būtų nuolat peržiūrimos NATO įsipareigojimų dėl Baltijos šalių erdvės saugumo techninės galimybės.**

Lietuvos vaidmenį JAV politikoje gali stiprinti rezultatyvus „nišinių“ projektų išnaudojimas dalyvaujant tarptautinėse struktūrose, efektyviai vykdant priimtus įsipareigojimus ir sukuriant „gerąją praktiką“, kurią akcentuotų dauguma mūsų partnerių, taip pat ir JAV.

2. Visavertės narystės NATO siekis ir Lietuvos gynybos politikos finansavimo tendencijos

NATO nares galima skirstyti į tris grupes: „reformistes“, „*status quo* šalininkes“ ir „grįžimo į save propaguotojas“. Pirmajai grupei priklauso šalys, siekiančios išplėsti NATO vaidmenį pasaulyje, imtis naujų iššūkių. Jos atitinkamai mato platesnį spektrą grėsmių, su kuriomis Aljansas turėtų kovoti, siekdamas užtikrinti „stabilumą ir savo narių gerovę“: tai branduolinių, cheminių ir biologinių ginklų plitimas, kova su terorizmu ir energetinio saugumo užtikrinimas. Būtent tokios NATO raidos vizijos šalininkė yra JAV.

Antrajai, *status quo* grupei, priklauso valstybės, įsitikinusios, kad po Šaltojo karo NATO transformavosi ir prisitaikė prie naujos pasaulio tvarkos, todėl turi siekti išlaikyti esamą situaciją. Nors sutinkama, kad NATO kyla ne tik tradicinės karinės, bet ir vadinamosios naujosios arba nekonvencinės grėsmės, tačiau teigiama, jog NATO neturėtų imtis tokių

iššūkių kaip energetika, jūros sienų apsauga, kova su piratais, nelegali migracija ar narkotikų kontrabanda.

Lietuva – tradicinio NATO modelio šalininkė

Galiausiai trečiajai grupei priskirtinos valstybės – ypač, Baltijos šalys – **siekia, kad NATO pirmiausia užtikrintų realų Šiaurės Atlanto sutarties penktojo straipsnio¹⁷ įgyvendinimą, aktyviai planuotų konvencinę ginkluotę ir įvairiomis priemonėmis (karinėmis pratybomis, investicijomis į karinę infrastruktūrą ir net viešųjų ryšių akcijomis) palaikytų narių saugumą.** Dažnai taip mažstančios valstybės skiria daug dėmesio ir branduolinio atgrasymo strategijai kaip vienam iš kertinių NATO narių saugumo elementų.

Kitaip tariant, kai kurios kartu su naująja stojimo banga NATO narėmis tapusios Rytų ir Vidurio Europos šalys nesujaučia tokios saugios kaip senbuvės. Šias abejones galima išsklaidyti Aljansui vykdant atitinkamą gynybos planavimo, pratybų ir infrastruktūros plėtros politiką. NATO kolektyvinės gynybos principas turi būti užpildomas praktiniu turiniu: a) Baltijos šalių gynybos planais, b) tolygia NATO infrastruktūros plėtra, c) karinėmis pratybomis, kurios atgrasintų potencialius priešininkus. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas infrastruktūros plėtrai naujosiose Aljanso narėse, kuriose nėra NATO infrastruktūros ir kurios ribojasi su Aljansui nepriklausančiomis valstybėmis, Aljanso veiklą vertinančiomis kaip iššūkį jų nacionaliniam saugumui. Vienas iš praktikoje realizuotų būdų sustiprinti NATO pozicijas Lietuvoje – neterminuota NATO oro policijos misija Baltijos šalyse. Kai kurie iš šių Lietuvos ir kitų Baltijos šalių saugumui reikšmingų procesų pagreitį įgavo po NATO Viršūnių susitikimo Čikagoje.

Ši NATO „grįžimo į save“ vizija ir visavertės integracijos į Aljansą poreikis atspindi Lietuvos geopolitinę situaciją ir nuolatinį siekį ištrūkti iš galios pusiausvyros žaidimų. Tačiau akivaizdu ir tai, kad šalis, esanti tokioje geopolitinėje aplinkoje ir siekianti saugumo garantijų, turi pirmiausia pati investuoti į savo gynybos pajėgumus.

Lietuvos gynybos politikos finansavimo tendencijos

Lietuva pagal išlaidas gynybai, kurios sudaro apie 0,8 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP), tarp NATO valstybių užima priešpaskutinę vietą (lenkia tik Liuksemburgą) ir gerokai atsilieka nuo bendro Europos vidurkio (1,6 proc.).¹⁸ Kadangi bendrai sutariama, kad NATO valstybės gynybai turėtų skirti bent 2 proc. BVP, o Lietuvos rodiklis yra vienas žemiausių, gynybos finansavimo klausimas ilgainiui gali tapti vienu iš svarbiausių veiksnių ne tik narystės NATO kontekste, bet ir dvišaliuose Lietuvos ir JAV santykiuose.

¹⁷ Šiaurės Atlanto sutarties V straipsnis: „Šalys susitaria, kad vienos ar kelių iš jų ginkluotas užpuolimas Europoje ar Šiaurės Amerikoje bus laikomas jų visų užpuolimu, ir todėl susitarė, kad tokio ginkluoto užpuolimo atveju kiekviena iš jų, įgyvendindama individualios ar kolektyvinės savigynos teisę, pripažintą Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje, nedelsdama suteiks pagalbą užpultai ar užpultoms Šalims, individualiai ir kartu su kitomis Šalimis, imdamasi tokių veiksmų, kokie atrodys būtini, įskaitant ginkluotos jėgos panaudojimą, Šiaurės Atlanto regiono saugumui atkurti ir palaikyti.<...>”

<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=228603&p_query=&p_tr2=>

¹⁸ NATO, Financial and Economic Data Relating to NATO Defence

<http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2012_04/20120413_PR_CP_2012_047_rev1.pdf>. [Žiūrėta 2014-01-02].

2013 m. rugpjūčio mėnesio pabaigoje paskelbtame bendrame JAV, Estijos, Latvijos ir Lietuvos prezidentų pareiškime teigiama¹⁹, kad „nors dabartinis ekonominis laikotarpis – sudėtingas, turime užtikrinti tinkamą investavimo į gynybą lygį, kad išlaikytume gebančias, dislokuojamas ir tarpusavyje sąveikias pajėgas. Šiuo požiūriu patvirtiname savo įsipareigojimą siekti, kad išlaidos gynybai artėtų prie 2 proc. BVP arba išlaikyti tokį išlaidų gynybai lygį“.²⁰

Gynybos finansavimo klausimo aktualumą Lietuvos santykiuose su JAV lemia šių veiksmų rinkinys:

Pirma, 2 proc. nuo BVP gynybos reikmėms nėra tik politinė rekomendacija. Šis rodiklis kaip siekiamybė užfiksuotas įvairiuose NATO dokumentuose, įskaitant NATO Politines gaires, kurias patvirtino 28 valstybių narių gynybos ministrai. Tai yra bendras supratimas ir sutarimas, kad tik skirdama apie 2 proc. BVP valstybė gali adekvačiai išlaikyti esamus pajėgumus, efektyviai juos plėtoti ir vykdyti tarptautinius įsipareigojimus.

Antra, Lietuvos gynybos pajėgumai remiasi trimis „ramsčiais“: a) kariuomenės išlaikymu; b) kariuomenės modernizavimu / plėtra; c) įsipareigojimų vykdymu. Tarptautinių ekspertų skaičiavimais, kad Lietuva išlaikytų dabartinį gynybinį pajėgumą, ji gynybai turi skirti bent jau 1,2 – 1,4 proc. BVP. Turint galvoje tai, kad Lietuvos kariuomenė vis dar yra kūrimosi stadijoje, t. y. formuojama lyginant su savo karines pajėgas jau modernizavusiomis senosiomis NATO šalimis, šalies santykinės investicijos gynybai turėtų būti dar didesnės.

Trečia, Lietuvos saugumo interesų hierarchijoje NATO užima ypatingą vaidmenį. Lietuva yra Aljanso saugumo sistemos „paribyje“, kur NATO saugumo sistema susiduria su alternatyvia Rusijos projektuojama saugumo sistema. Todėl Lietuva tebėra jautri tradicinėms galios balanso politikos apraiškoms, kurios gali „formalizuoti“ Lietuvos narystę NATO, t.y. paversti Lietuvą nevisaverte Aljanso nare. Iliustratyvus trečiųjų šalių bandymų Lietuvą paversti nevisaverte NATO nare pavyzdys – 2010 metais pasirodęs Rusijos siūlymas kurti priešraketinės gynybos sistemą, padalytą į dvi atsakomybės zonas, Baltijos šalis paliekant Rusijos atsakomybės srityje. Tuo tarpu Kaliningrado srities militarizavimas (planai dislokuoti artimojo nuotolio raketų kompleksus „Iskander“, jau baigtas statyti naujas radaras, diegiamos zenitinių raketų sistemos) liudija, kad Lietuva kartu su kitomis Baltijos šalimis tebėra karinių galios žaidimų epicentre.

Visa tai reiškia, kad vienintelis galimas adekvatus Lietuvos atsakas į šią situaciją – NATO politinio ir karinio „matomumo“ Baltijos jūros regione stiprinimas. Visavertės Lietuvos narystės NATO pamatas yra Baltijos šalių gynybos planai, pratybos pagal NATO kolektyvinės gynybos scenarijų, NATO kompetencijos centrų steigimas Lietuvoje, neterminuota oro policijos misija. Būtent šias priemones galima vertinti kaip „saugumo paketą“, užtikrinantį visavertę Lietuvos narystę NATO. Tačiau Lietuvos siekiui sustiprinti NATO politinį ir karinį „matomumą“ prieštarauja finansinių išteklių, kuriuos valstybė skiria

¹⁹ Be kita ko toks JAV ir Baltijos šalių vadovų susitikimo formatas turėtų tapti paskata dar glaudesniai Lietuvos, Latvijos ir Estijos bendradarbiavimui plėtojant bendrus santykius su JAV; kitaip tariant, kylant naujiems iššūkiams nuo Europos nutolusiuose regionuose Vašingtono dėmesį bei politines iniciatyvas Pabaltyje gali paskatinti Baltijos valstybių kaip vieningo vieneto – patikimo sąjungininko, susidedančio iš trijų vienodus interesus bei strateginius tikslus JAV atžvilgiu keliančių šalių – traktavimas.

²⁰ JAV ir Baltijos šalių Prezidentai pasirašė bendrą Politinę deklaraciją
<http://president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/jav_ir_baltijos_saliu_prezidentai_pasirase_bendra_politine_deklaracija.html> [Žiūrėta 2013.10.10]

gynybos sričiai, lygis. Taip gynybos finansavimas tampa Lietuvos „patikimumo“ testu, nes Lietuva nebėra tik saugumo „vartotoja“, ji turi vykdyti ir savo tarptautinius įsipareigojimus. Kitaip tariant, **valstybė, kuri vis dar jaučia *realpolitik* iššūkius ir kuri savo saugumo ir užsienio politikoje vadovaujasi formule „kuo daugiau NATO regione, tuo saugesnė Lietuva“, pagal finansavimo gynybai kriterijų tiesiog negali būti NATO valstybių sąrašo dugne.**

Tarpinės išvados ir rekomendacijos

Išeitis Lietuvai – imtis įgyvendinti 2012 m. Lietuvos parlamentinių partijų susitarimą, kuriame teigiama, kad „parlamentinės partijos, siekdamos užtikrinti Lietuvos saugumą ir gynybą <...> susitaria, kad būtina užtikrinti krašto apsaugos sistemos plėtros planus atitinkantį finansavimą ir kasmet tolygiai didinti krašto apsaugos sistemai skiriamas lėšas, ilgainiui siekti, kad krašto apsaugos sistemos plėtrai užtikrinti būtų skirta 2 proc. šalies BVP.“ **Šią parlamentinių partijų susitarimo nuostatą reikėtų detalizuoti įsipareigojant kasmet finansavimą gynybai didinti nuosekliai, pavyzdžiui, 0,05 proc.** Tai būtų konkretus laipsniškas įsipareigojimas, kuris leistų išvengti šoko terapijos, nes trumpuoju laikotarpiu NATO partneriai (svarbiausia – JAV) nereikalauja, kad Lietuva kitų socialinių programų sąskaita priartėtų prie 2 proc. finansavimo rodiklio. Esminis siekis Lietuvai turėtų būti kryptingas pastangų rodymas ir tikslo siekimas.

Be to, Lietuvoje trūksta platformos arba „saugumo bendruomenės“, kuri ne tik svarstytų iššūkius Lietuvos kariniam ir politiniam saugumui, jų neutralizavimo priemonės, bet prižiūrėtų, kaip yra vykdomas Lietuvos parlamentinių partijų įsipareigojimas dėl gynybos politikos modelio ir šios politikos finansavimo. **Įvertinus geriausią NATO valstybių narių praktiką, galima būtų sukurti šio susitarimo įgyvendinimo priežiūros gaires, kuriose galėtų dalyvauti ne tik politikai, diplomatai, gynybos ekspertai, bet ir akademinio pasaulio atstovai, politikos apžvalgininkai, visuomeninių organizacijų nariai.**

3. Bendros saugumo ir gynybos politikos ir NATO sąveika: Lietuvos interesai

Šios dalies tikslas peržvelgti ES Saugumo ir gynybos politikos vystymąsi kintančių aplinkybių kontekste, susieti vykstančius procesus lyginamojoje ES ir NATO perspektyvoje, taip pat apibrėžti Europos gynybos politiką kamuojančias problemas ir turimą potencialą.

Impulsą Europos saugumo ir gynybos politikai suteikė XX a. pabaigoje iškelti Petersbergo uždaviniai, kuriuos sudaro humanitarinės ir gelbėjimo, taikos palaikymo ir karinių pajėgų užduotys krizių valdymo operacijose, įskaitant taikdarystę. Nuo tada jie tapo bendros užsienio ir saugumo politikos (BUSP), įkurtos 1992 m., ir bendrosios gynybos politikos, kurioje dalyvauja visos valstybės narės (išskyrus Daniją), dalimi. Paradigminis lūžis, iš esmės pakeitęs suverenių valstybių nenorą įsitraukti į bendrą gynybos klausimų sprendimą, įvyko 1998 metais paskelbus Sen Malo deklaraciją, kurioje Prancūzija ir Didžioji Britanija pabrėžė, kad „ES turi turėti autonomiškų veiksmų galimybę, kurią palaikytų bendri kariniai pajėgumai“. Ilgainiui Europos Taryba numatė sąlygas, būtinas šiems uždaviniams įgyvendinti – nuo 1999 metų tam pasitelkta Europos saugumo ir gynybos politika (ESGP), paklojusi

pamatus praktiniams operaciniams veiksams:²¹ nuo 2003 metų, kai buvo pristatyta Europos saugumo strategija, ES dalyvavo daugiau nei dvidešimtyje krizių valdymo operacijų ir misijų visame pasaulyje, kurių daugelis buvo civilinės (17), o ne karinės (8).²²

2009 metų Lisabonos sutartimi ESGP pervadinta Bendra saugumo ir gynybos politika (BSGP), įsteigta ES vyriausiojo įgaliotinio užsienio reikalams ir saugumo politikai pareigybė, įkurta Europos išorės veikslių taryba ir išplėtos Petersbergo užduotys, nuo šiol apimančios „bendras nusiginklavimo operacijas, humanitarines ir gelbėjimo užduotis, karinio asistavimo operacijas, konfliktų prevenciją, kovą su terorizmu, po-konfliktinį stabilizavimą. ES narių solidarumas skatinamas sutartyje apibrėžtomis bendros pagalbos ir solidarumo sąlygomis.

Veiksniai, galintys lemti BSGP santykius su NATO

Įgyvendinat BSGP tikslus susiduriama su įvairiomis problemomis:²³

- a) Nors operacijų masto potencialas yra didelis, neišspręstos strateginių pajėgumų problemos (pvz., degalų pripylimas ore, priešo oro gynybos slopinimas);
- b) Nėra sutarta dėl krypties, kuri bus pasirinkta pasitelkiant karinius instrumentus išorės politikos veiksams (ar strategija apims daugiau nei tik trumpalaikes intervencijas, ar plėsis iki labiau kompleksinių misijų);
- c) Preventyvos *ad hoc* operacijos negali pakeisti struktūruoto nuolatinio planavimo ir krizių suvaldymo mechanizmų kūrimo;
- d) Substrategijos, skirtos konkreitiems regionams, nesumažina poreikio kurti bendresnę strategiją, į kurią turėtų įsitraukti tiek viršnacionalinės institucijos, tiek valstybių vadovai;
- e) BSGP numato daugiau privalomų priemonių krizių atveju nei NATO, tačiau ES neturi aiškios sprendimų priėmimo (vadovavimo) struktūros; nepaisant bandymų efektyvinti BSGP dėl nesutampančių interesų sprendžiant karinių pajėgų panaudojimo klausimus (pavyzdžiui, karo Irake atveju dalis ES valstybių palaikė JAV sprendimą surengti invaziją, tuo metu kitos tam griežtai prieštaravo) ES šalys narės vengia perleisti nacionalinių kariuomenių dalinių valdymą kitoms valstybėms arba viršnacionalinėms institucijoms;
- f) Esamos kovinės grupės yra silpnos ir fragmentuotos (nesutampa skirtingų valstybių komunikavimo kalbos, radijo stotelės, kita įranga); nepaisant rengiamų pratybų, jos išlieka formaliomis, o kovinių pajėgų sąveika yra problemiška. Kadangi kovinės grupės yra finansuojamos iš nacionalinių biudžetų, o ne iš ES biudžeto, veiklos mastai neretai apsiriboja minimaliais kaštais.

BSGP vystymas yra tiesiogiai priklausomas nuo valstybių investicijų į saugumo ir gynybos politiką. Kinijos išlaidos gynybai dvigubėja kas penkerius metus, Rusija kryptingai siekia saugumui stiprinti skirti 6 proc. bendrojo vidaus produkto (BVP), o Europos valstybių gynybos finansavimas per pastarąjį dešimtmetį sumažėjo nuo 251 iki 194 milijardų eurų. Skaičiuojama, kad bendros Azijos valstybių gynybos išlaidos 2012 metais jau pranoko

²¹ Gustav Lindstrom, *European Integration: Post World War II to CSDP*, kn. Jochen Rehr, Hans-Bernhard Weissert (ed.), *Handbook on CSDP: the common security and defence policy of the European Union*. Viena: Federal Ministry of Defence and Sports of the Republic of Austria, 2012, p. 14–15.

²² Hadewych Hazelzet, *The added value of CSDP operations*. Institute for Security Studies Briefs (No31), September, 2013.

²³ Anna Barcikowska, *Setting the stage for the defence summit*. Institute for Security Studies Alerts (No31), September, 2013.

Europos.²⁴ Nors BSGP biudžetas civilinėms misijoms pastaruoju metu augo, jis išliko kuklus ir siekia apie 300 milijonų eurų, tuo tarpu lyginamojoje perspektyvoje ES vystymosi programoms skiriama suma 2008–2013 m. viršijo 22,7 milijardo eurų).²⁵

JAV gynybos biudžetas 2012 metais taip pat žymiai mažėjo: nuo 711 iki 668 milijardo dolerių. Tai ryškiausias išlaidų apkarpymas nuo 1991 metų. Ši tendencija, manoma, tęsis ir ateityje: JAV prezidentas Barackas Obama yra iškėlęs tikslą iki 2023 metų biudžeto lėšų dalį, skiriamą gynybai, sumažinti nuo šiuo metu skiriamų kiek mažiau nei 5 proc. iki 2,3 proc. bendrojo vidaus produkto. Tokia dalis būtų mažiausia nuo pat Antrojo pasaulinio karo. Nepaisant to, 2013 metų SIPRI duomenimis, JAV karinėms išlaidoms skiriamų lėšų dalis sudaro 39 proc. viso pasaulio gynybos išlaidų – tai gerokai lenkia Kinijos (9,5 proc.), Rusijos (5,2 proc.) ar Jungtinės Karalystės (3,5 proc.) dalį.²⁶ Todėl, **viena vertus, Europa yra tiesiogiai priklausoma nuo JAV gynybos politikos ir pajėgumų (tą įrodė ir operacija Libijoje, kurioje, anot NATO generolo Marcelio Druarto, ES nebūtų pasiekusi pakankamų rezultatų neturėdama JAV pajėgų, ypač žvalgybos srityje), kita vertus, esamos politinės ir finansinės tendencijos verčia Europą priimti didesnę atsakomybę už žemyno „kietąjį“ saugumą.** Praktiškai tai reiškia, jog Vašingtonas jau nebesibaimina dėl europinių gynybos iniciatyvų, kurios dubliuotų NATO. JAV siekia, kad nebeliktų „išlaikytinių“, o Europa pasidalytų atsakomybę už saugumą.

BSGP perspektyvos ir Lietuvos vizija

Esminis tikslas, keliamas BSGP operacijoms, yra tikslinis ir kuo efektyvesnis išteklių panaudojimas. Lyginant su Jungtinių Tautų ir NATO operacijomis, ES intervencijos pasižymėjo nedideliu mastu ir tikslingumu. **2011 m. JT dislokavo 120 tūkst. taikdarius, NATO – 150 tūkst. karių, o ES skaičiai yra atitinkamai 24 ir 30 kartų mažesni.**

ES potencialas buvo geriausiai išnaudojamas trimis aplinkybėmis:

- a) nesant valios veikti kitoms tarptautinėms organizacijoms;
 - JT negalėjo ar neturėjo politinės valios veikti (pvz., Kosove po nepriklausomybės deklaracijos paskelbimo);
 - JT ar Afrikos Sąjunga negalėjo veikti pakankamai greitai, kad stabilizuotų situaciją (EUFOR Čade, EUTM Malyje);
 - ES valstybės turėjo specifinius pajėgumus įgyvendinti operacijas (EUNAVFOR Atlantoje, įgyvendinta ES karinių pajėgų prieš piratus Somalyje).

- b) egzistuojant specifiniam ES įsitraukimo poreikiui;
 - ES turėjo didesnę legitimumą veikti tam tikromis aplinkybėmis (pvz., EUMM Gruzijoje);
 - ES turėjo pakankamą diplomatinių, civilinių ir karinių pajėgumų arsenalą, kuriuo nedisponuoja kitos organizacijos.

- c) mažo ir vidutinio intensyvumo konfliktuose;

²⁴ Daniel Keohane, *Strategic Priorities for EU defence policy*, Fride Policy Brief (No. 146), January, 2013.

²⁵ Anna Barcikowska, *Securing the future of European Defence*. Institute for Security Studies Alerts (No25), July, 2013.

²⁶ SIPRI Military Expenditure Database <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database>. [Žiūrėta 2014-01-02].

– visos ES misijos, išskyrus operaciją Konge, vyko prieš arba po-konfliktinėse aplinkose.²⁷

Lietuva saugumo politikoje vadovaujasi „nedalomo saugumo koncepcija“, reiškiančia, kad politika BSGP ir NATO politikos klausimais formuluojama bendrai, todėl yra plėtojamasi abi veiklos kryptys. Dėl funkcinio organizacijų veiksmų pasidalijimo ir aktyvaus bendradarbiavimo esminių strateginių interesų suderinamumas buvo įmanomas, tačiau vertinamojoje perspektyvoje atliko nelygiavertį vaidmenį: nors BSGP funkcijų panaudojimas gali atliepti esminius Lietuvos užsienio politikos tikslus įgyvendinant įvairias misijas, jų pobūdis („greitas dislokavimas, greitas pasitraukimas“, pokonfliktinės operacijos), mastas (ribotas pajėgų skaičius), vystymosi strategijos nebuvimas (neaišku, kokia kryptimi bus vystoma ši politika ir kokį pritarimą ji gaus iš valstybių narių) pagrindiniu saugumo garantu palieka didesniais strateginiais, kariniais ir operaciniais pajėgumais disponuojantį NATO. Didelė dalis ES valstybių narių yra ir NATO narės, todėl jos raidos perspektyvos yra tiesiogiai lemiamos BSGP vystymosi pagal principą „kuo stipresnė Europa, tuo stipresnis NATO“.

Tolesnė BSGP vystymo logika bus tiesiogiai susijusi su Europos integracijos procesu: kuo giliau bus integruojamasi kitose srityse, tuo didesnio suartėjimo galima tikėtis kuriant bendrą gynybos politiką. Lietuvos saugumo politikoje BSGP vidutiniu laikotarpiu turėtų būti:

- a) BSGP vystymasis yra tiesiogiai susijęs su NATO raida, nes NATO yra svarbiausias Lietuvos saugumo garantas, kurio „kietoji“ dimensija yra tiesiogiai priklausoma nuo JAV; BSGP vaidmuo iš specifinių bei trumpalaikių operacijų į strateginį lygmenį išaugtų tuo atveju, jei NATO apimtų vidinės erozijos tendencijos, o narystė joje taptų tik formaliu statusu;
- b) išnaudojama kaip ES integracijos priemonė pasiekti tam tikrų *ad hoc* užsienio politikos ir saugumo tikslų, ypač aktyviai tuo atveju, jei NATO virs tik „politiniu forumu“ su silpstančia realaus poveikio dimensija;
- c) būdas sąlygoti vieną iš ES integracijos kryptių, kurios vystymasis lygiagrečiai formuoja ES poziciją tokiuose Lietuvai strategiškai svarbiose ES srityse kaip Rytų kaimynystės politika.

NATO ir BSGP bendradarbiavimo klausimai JAV ir Lietuvos požiūriu turėtų būti sprendžiami vadovaujantis esminiu principu, kad **ES autonomiškumas gynybos ir saugumo srityse egzistuoja, tačiau yra apribotas**. Iš to kyla atitinkamos prielaidos:

- a) bendradarbiavimas neturi remtis nulinės sumos logika;
- b) atsiradus persidengiančioms/sutampančioms sritims, ES autonomija turi būti paaukota NATO labui;
- c) turi egzistuoti funkcinis ir geografinis darbų pasidalijimas.

Tai leistų išvengti „dvigubo lojalumo“ dilemos ir išlaikytų NATO kaip Europos saugumo sistemos atramą.

4. JAV veiksnys Lietuvos energetinio saugumo politikoje

Kalbant apie energetinį saugumą ir jo stiprinimą, paprastai yra svarbūs trys tikslai: **tiekinimo saugumo užtikrinimas, konkurencingumas ir darni plėtra**. Tai yra esminiai ES energetikos politikos principai. Visi šie trys tikslai susiję: tiek konkurencingumas, tiek darni plėtra skatina

²⁷ Hadewych Hazelzet, *The added value of CSDP operations*. September, 2013.

tiekimo saugumą. Tačiau svarbiausi išlieka pirmieji du. Todėl galima teigti, kad bendrasis energetinio saugumo principas yra pakankamas energijos išteklių tiekimas už priimtina kainą.

Energetinio saugumo stiprinimas yra svarbus visai ES, kuri iš esmės, ypač jos rytinės valstybės narės, yra priklausoma nuo energijos išteklių importo. Didžiausi su tuo susiję iššūkiai kyla Baltijos valstybėms, kurios yra 100 proc. priklausomos nuo vienintelio gamtinių dujų tiekėjo – Rusijos dujų monopolininko „Gazprom“. Todėl labai svarbu stiprinti išorinę ES energetikos politikos dimensiją, t. y. užsitikrinti kuo didesnę energijos išteklių tiekimo įvairovę, didinti ES valstybių narių pozicijų koordinavimą derantis su išoriniais energijos išteklių tiekėjais, kad būtų užtikrintos vienodos konkurencijos sąlygos ES ir trečiųjų šalių tiekėjams, didesnis konkurencingumas ir mažesnės kainos.

Skalūnų dujų revoliucija JAV

JAV ilgą laiką buvo priklausomos nuo gamtinių dujų importo. Tačiau ši priklausomybė ėmė mažėti dėl 2006 metais prasidėjusios vadinamosios „skalūnų dujų revoliucijos“²⁸, kai žymiai padidėjo išgaunamų skalūnų dujų²⁹ kiekis: per pirmuosius penkerius metus skalūnų dujų dalis santykiyje su visomis JAV išgaunamomis gamtinėmis dujomis išaugo nuo maždaug 1 iki 34 proc. (1 pav.).³⁰ 2011 m. buvo išgauta apie 221,5 mlrd. m³ skalūnų dujų, o visų gamtinių dujų gavyba sudarė apie 651,4 mlrd. m³.³¹ Tai padidino energetinį savarankiškumą.³² Nors iki prasidedant šiai revoliucijai JAV neturėjo nei su tiekimo saugumu, nei konkurencingumu susijusių problemų, nes dujų sektorius buvo ir yra diversifikuotas: dalį išgauna pati šalis, dalis importuojama dujotiekiais ir per suskystintų gamtinių dujų (SGD) terminalus, o tai užtikrina didelę tiekėjų įvairovę ir pasirinkimą mažiausiomis kainomis.

²⁸ JAV skalūnų dujas išgaudavo ir anksčiau, tačiau jų kiekiai buvo labai maži – apie 1 proc. visų išgaunamų gamtinių dujų. Nuo 2000 m., kai Teksaso valstijoje eksploatuojame Barneto telkinyje (angl. – *Barnet shale play*) skalūnų dujų gavyba tapo komerciškai naudinga, vis daugiau energetikos kompanijų pradėjo išgauti dujas, kol nuo 2006 m. pradžios iš šio telkinio pradėta išgauti apie 14,16 mlrd. m³ skalūnų dujų per metus. Energetikos kompanijų sėkmė išgaunant skalūnų dujas Barneto telkinyje dar kartą pasitvirtino ir Arkanzaso valstijoje esančiame Fayettevilio telkinyje (angl. – *Fayetteville shale play*). Tai paskatino skalūnų dujų žvalgybos ir gavybos darbų plėtrą ir kituose telkiniuose. Būtent tada ir prasidėjo fenomenas, kuris vadinamas „skalūnų dujų revoliucija“. Šiuo metu JAV skalūnų dujų rezervai siekia 16,1 trln. m³ (U.S. Energy Information Administration, „Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States“, 2013 m. birželio 10 d.

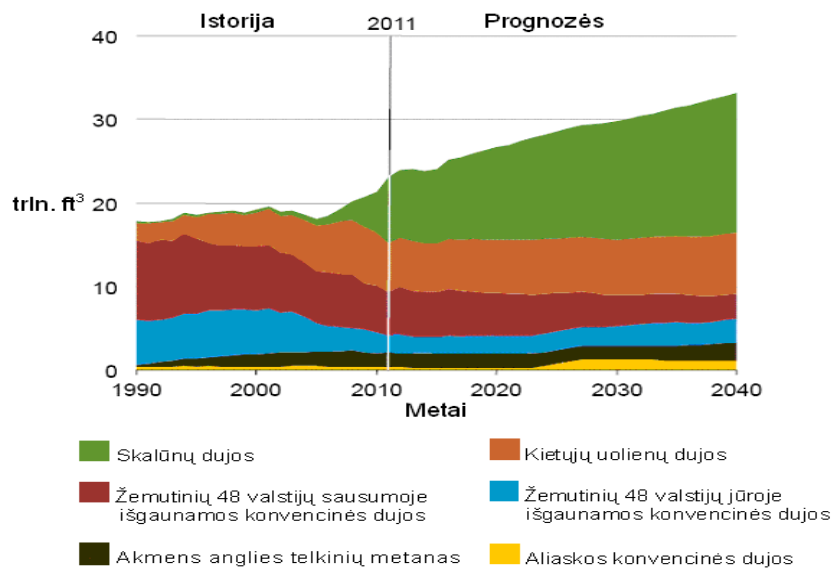
<<http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/pdf/fullreport.pdf?zscb=18201057>>. [Žiūrėta 2013–07–13]; U.S. Energy Information Administration, „Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States“, 2013 m. birželio mėn. <<http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/pdf/overview.pdf>>. [Žiūrėta 2013–07–13].

²⁹ Skalūnų dujos – tai vadinamosios nekonvencinės gamtinės dujos, kurias sudaro tokios pačios molekulės, kaip ir konvencinės dujos, tačiau, skirtingai nuo pastarųjų, jos nėra susikaupusios konkrečiuose telkiniuose – uolienuose, plyšiuose, tuštumose. Skalūnų dujos yra susikaupusios nelaidžiuose, organinė medžiaga praturtintuose, molio skalūnų sluoksniuose, plonais pluošteliais, sluoksneliais skylančiose uolienose. Šios dujos nuo konvencinių skiriasi ir savo išgavimo technologija – dujos išgaunamos taikant vertikalaus ir horizontalaus gręžimo bei hidraulinio ardymo, įleidžiant suslėgto vandens, smėlio ir cheminių medžiagų mišinį, metodai.

³⁰ U.S. Energy Information Administration, „Annual Energy Outlook 2013 with Projections to 2040“, 2013 m. balandžio mėn., p. 79. <<http://www.eia.gov/forecasts/aeo/pdf/0383%282013%29.pdf>>. [Žiūrėta 2013–07–12].

³¹ International Gas Union, „World LNG Report 2011“, p. 48. <<http://www.igu.org/gas-knowhow/publications/igu-publications/LNG%20Report%202011.pdf>>. [Žiūrėta 2013–07–12].

³² 2005 m. JAV energetikos informacijos administracija prognozavo, kad 2010 m. JAV turės importuoti 70 mlrd. m³ SGD, tačiau prasidėjus „skalūnų dujų revoliucijai“ ši prognozė buvo ne kartą mažinama, o 2010 m. JAV importavo tik 12 mlrd. m³ SGD. 2011 m. – 8 mlrd. m³ SGD. Likusi gamtinių dujų dalis importuojama dujotiekiais. Iš viso JAV per metus importuoja apie 105 mlrd. m³ gamtinių dujų. Metinis šalies gamtinių dujų suvartojimas siekia apie 683 mlrd. m³ (International Gas Union, „World LNG Report 2011“, p. 48–49).

1. Pav. Gamtinių dujų gavyba pagal šaltinius JAV 1990–2040 m., trln. ft^3 . Pastaba: 1 trln. $ft^3 = 28,3$ mlrd. m^3 ³³

Staigiai išaugusi gavyba lėmė dujų kainų mažėjimą. Momentinės (spotinės) gamtinių dujų kainos JAV sumažėjo nuo vidutiniškai 312,9 JAV dolerių už 1000 m^3 2008 m. iki vidutiniškai 97,1 JAV dolerių už 1000 m^3 2012 m. ³⁴ Tiesa, 2013 m. pirmąjį ir antrąjį pusmetį, atsigaunant ekonomikai, kainos šiek tiek pakilo ir siekė vidutiniškai 134,8 JAV dolerių už 1000 m^3 . ³⁵ Tad galima teigti, kad energetikos sektorius dėl pigių skalūnų dujų išlieka vienu pagrindinių ekonomikos atsigavimo variklių.

Atsižvelgiant į tai, kad 2011 m. JAV priklausomybė nuo importuojamų gamtinių dujų siekė 8 proc., o išgaunamų skalūnų dujų kiekis, prognozuojama, nuosekliai didės ir 2040 m. sudarys apie 50 proc. visų JAV išgaunamų gamtinių dujų, **apie 2018–2020 m. JAV pačios patenkins visą savo gamtinių dujų poreikį ir iš grynosios importuotojos taps grynąją eksportuotoja (2 pav.).** ³⁶ **Potencialiausias skalūnų dujų kaip SGD eksporto kryptys – užjūrio rinkos: Europa, Japonija ir kitos Rytų Azijos šalys. Šiose šalyse gamtinių dujų kainos yra daugiau nei du kartus didesnės nei JAV šiuo metu.** ^{37 38}

³³ U.S. Energy Information Administration, „Annual Energy Outlook 2013“, p. 79. Grafikas patikslintas autoriaus.

³⁴ U.S. Energy Information Administration, Henry Hub Gulf Coast Natural Gas Spot Price. <<http://www.eia.gov/dnav/ng/hist/rngwhhdA.htm>>. [Žiūrėta 2013–07–12].

³⁵ Steelonthenet.com, Natural gas prices – USA – 2009–2011.

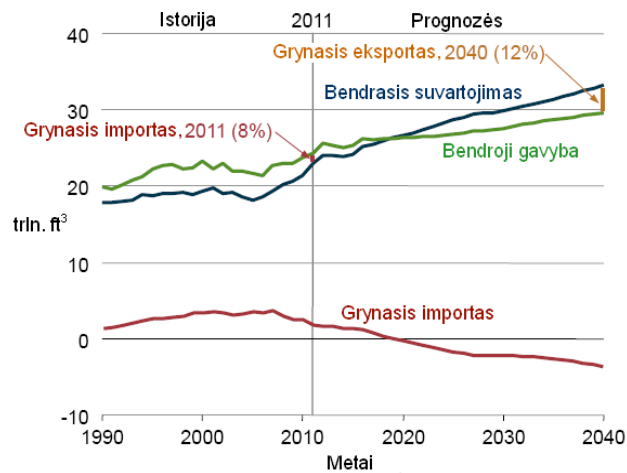
<http://www.steelonthenet.com/files/natural_gas_prices_USA.html>. [Žiūrėta 2013–07–12].

³⁶ Kadangi dujos bus eksportuojamos laivais transporteriais – dujovežiais, kad būtų jas transportuoti, išgautos skalūnų dujos bus atšaldomos iki $-162\text{ }^{\circ}\text{C}$, kad kondensuotųsi į skystąją fazę. SGD užima 600 kartų mažiau vietos nei dujinėje fazėje. Dalis JAV SGD importo terminalų bus transformuoti į eksporto. 2012 m. buvo pateikti aštuonių tokių terminalų projektai, kurių bendras metinis pajėgumas 160,2 mlrd. m^3 . Iš jų vienas – 24,8 mlrd. m^3 metinio pajėgumo „Sabine Pass“ – jau patvirtintas, ir jį planuojama įgyvendinti iki 2015 m. Visu pajėgumu šis terminalas veiks nuo 2017 m. (Paul Stevens, „The ‘Shale Gas Revolution’: Developments and Changes“, EERG BP 2012/04, p. 7.

<http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Energy,%20Environment%20and%20Development/bp0812_stevens.pdf>. [Žiūrėta 2013–07–14]; International Gas Union, „World LNG Report 2011“, p. 55).

³⁷ International Gas Union, „World LNG Report 2011“, p. 50.

³⁸ Importuojamų SGD kaną sudaro trys dedamosios: dujų skystinimas ~ 40 JAV dolerių už 1000 m^3 , transportavimas dujovežiu ~ 16 JAV dolerių už 1000 m^3 , išdujinimas ~ 16 JAV dolerių už 1000 m^3 . Net ir

2 pav. JAV bendroji gamtinių dujų gavyba, suvartojimas ir grynas importas 1990–2040 m., trln. ft^3 , Pastaba: 1 trln. $\text{ft}^3 = 28,3 \text{ mlrd. m}^3$ ³⁹

Galimą JAV SGD eksporto apimtį įvertinti kol kas yra sudėtinga, nes JAV šiuo metu stipriai riboja SGD eksportą. Tik labai nedidelė SGD dalis yra eksportuojama: 2010 m. duomenimis, JAV eksportavo apie 0,8 mlrd m^3 , 2011 m. – apie 0,4 mlrd m^3 . Taip pat šiek tiek SGD yra reeksportuojama.^{40 41} **Didžioji dalis JAV išgautų gamtinių dujų eksportuojama dujotiekiais į Meksiką ir Kanadą.**⁴²

Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad **JAV Senate jau kurį laiką svarstomi teisės aktai, kuriais siekiama palengvinti licencijų išdavimą SGD eksportui į NATO šalis ir Japoniją.**^{43 44} JAV grupė senatorių pateikė pasiūlymą priimti įstatymą, kuriuo būtų leidžiama eksportuoti dujas be Energetikos departamento licencijos NATO šalims sąjungininkėms ir Japonijai. **Pagal šiuo metu galiojančius įstatymus licencijos automatiškai išduodamos SDG eksportui tik į šalis, turinčias laisvosios prekybos susitarimus su JAV. Todėl pasirašytas ES – JAV visapusiškos laisvosios prekybos susitarimas, dėl kurio vyksta derybos, automatiškai suteiktų galimybę SGD eksportui į ES. Į šalis, kurios laisvosios prekybos susitarimo su JAV neturi, dujos gali būti eksportuojamos tik JAV Energetikos departamentui išdavus licenciją.**

įvertinus šiuos kaštus, JAV dujų kaina išlieka mažesnė nei Europos ar Azijos rinkose – 2013 m. JAV dujų kainos padidėtų apie 53 proc. (Jack M. Kristensen, „Liquefied Natural Gas: Global Experience and Economic Benefits“. Ramboll Oil & Gas, October 2010).

³⁹ U.S. Energy Information Administration, „Annual Energy Outlook 2013“, p. 78. Grafikas patikslintas autoriaus.

⁴⁰ International Gas Union, „World LNG Report 2010“, p. 6.

<<http://www.igu.org/igupublications/IGU%20World%20LNG%20Report%202010.pdf>>. [Žiūrėta 2013–07–14].

⁴¹ International Gas Union, „World LNG Report 2011“, p. 7–8.

⁴² Energy Delta Institute, Country Gas Profiles, United States of America,

<http://www.energydelta.org/mainmenu/energy-knowledge/interactive-world-gas-map/north_america/us>.

[Žiūrėta 2013–07–14].

⁴³ Jennifer A. Dlouhy, „Lawmakers propose making LNG exports automatic“. FuelFix.com, 2013 m. vasario 1 d. <<http://fuelfix.com/blog/2013/02/01/lawmakers-propose-making-lng-exports-automatic/>>. [Žiūrėta 2013–07–14].

⁴⁴ Keith Johnson, „Lugar Sees Natural Gas Exports as Tool in U.S. Arsenal“, 2012 m. gruodžio 12 d.

<<http://blogs.wsj.com/washwire/2012/12/12/lugar-sees-natural-gas-exports-as-tool-in-u-s-arsenal/>>. [Žiūrėta 2013–08–30].

Tokia licencija pirmą kartą per 40 metų buvo išduota energetikos kompanijai „Cheniere Energy”, kuri jau pasirašė ilgalaikius susitarimus su Jungtine Karalyste, Indija ir Pietų Korėja. Būtent su „Cheniere Energy” 2011 m. Klaipėdos nafta pasirašė ketinimų protokolą dėl galimybės tiekti suskystintas gamtines dujas.⁴⁵ Tačiau eksportuoti pradės ne anksčiau kaip 2015 m., kai pradės veikti vienas iš keturių „Sabine Pass” SGD eksporto terminalo gamtinių dujų skystinimo įrenginių, kurių kiekvieno metinis pajėgumas 6,2 mlrd.m³. Tai reiškia, kad bent jau pirmaisiais metais po SGD terminalo atidarymo, net Vašingtonui ir priėmus sprendimą leisti eksportuoti dujas į valstybes, kurios neturi laisvosios prekybos susitarimo su JAV, Lietuvai praktiškai atsigabenti suskystintas dujas iš JAV bus sudėtinga. Kita vertus, 2015 m. situacija gali iš esmės pasikeisti.

Esama įvairių SGD eksporto apimties prognozių. Pavyzdžiui, JAV energetikos informacijos administracija prognozuoja, kad iki 2027 m. SGD eksportas sieks 45,3 mlrd.m³.⁴⁶ **Taigi tokie JAV dujų sektoriaus pokyčiai lems geoenergetinius pokyčius, turėsiančius didelį poveikį pasaulinėms dujų kainoms ir Europos energetiniam saugumui.**

Skalūnų dujų poveikis Europos ir Lietuvos energetiniam saugumui

JAV „skalūnų dujų revoliucijos” poveikį Europos ir Lietuvos energetiniam saugumui galima išskirti į tiesioginį ir netiesioginį. Tiesioginis poveikis susijęs su JAV galimybėmis eksportuoti SGD. Minėta, kad apie 2018–2020 m. JAV taps grynąją pigių gamtinių dujų eksportuotoja. Potencialiausios eksporto rinkos – Europa ir Azija.

Kalbant apie netiesioginį poveikį, JAV pradėjus vis mažiau importuoti SGD, daugelis Artimųjų Rytų ir Afrikos dujų tiekėjų, tiekusių ir dar kol kas tebetiekiančių SGD JAV, imasi dairytis alternatyvių rinkų, ir vėl Europoje ir Azijoje. Kitaip tariant, JAV „skalūnų dujų revoliucija” sukėlė pasaulinę grandininę reakciją, kuri, išaugus potencialių dujų eksportuotojų skaičiui, paskatino SGD terminalų statybas.

Be to, didėjantis potencialių SGD tiekėjų skaičius svarbus ir visai Europai, kuri didžiąją dalį suvartojamų gamtinių dujų importuoja iš Rusijos ir tik nedidelę dalį iš Norvegijos ir Alžyro.⁴⁷ **2010 m. duomenimis, ES priklausomybė nuo importuojamų dujų siekė 68 proc. Prognozuojama, kad 2020 m. ši priklausomybė išaugs iki 78 proc.**⁴⁸ Tai susiję su ES senkančiais konvencinių dujų ištekliais ir didėjančiu dujų vartojimu elektros energijos gamyboje. Mažiau išsivysčiusioms ES šalims investicijos į atsinaujinančių energijos išteklių projektus yra gana didelės ir atsiperka per ilgą laikotarpį, todėl gamtinės dujos išlieka viena palankiausių alternatyvų siekiant atitikti darnios plėtros principą. Be to, **ES priklausomybė nuo rusiškų dujų gali padidinti Vokietijos sprendimas nuo 2022 m. atsisakyti branduolinės energetikos.**

Lietuvos, kuri yra visiškai priklausoma nuo rusiškų dujų, energetinė priklausomybė dar labiau padidėjo 2009 m. gruodžio 31 d. uždarius Ignalinos atominę elektrinę, kuri

⁴⁵ Reuters, „U.S. likely to cap gas exports – analysts“, 2012 m. birželio 8 d.

<<http://in.reuters.com/article/2012/06/08/usa-lng-exports-idINL5E8H678C20120608>>. [Žiūrėta 2013–07–14].

⁴⁶ U.S. Energy Information Administration, „Annual Energy Outlook 2013“, p. 79.

⁴⁷ Europos Komisija, Žalioji knyga „Europos Sąjungos tausios, konkurencingos ir saugios energetikos strategija“. Briuselis, 2006 m. kovo 8 d., p. 3. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0105:FIN:LT:PDF>>. [Žiūrėta 2013–07–16].

⁴⁸ BEMIP Gas Regional Investment Plan 2012–2021.

<http://www.gie.eu/memberarea/purtext_entsog_GRIP.asp?wa=plus_GRIP&jaar=2012>. [Žiūrėta 2013–07–16].

pagamindavo apie 70,2 proc. visos Lietuvoje gaminamos elektros energijos. Dėl to išaugo ne tik elektros energijos importas, bet ir dujų, naudojamų elektros energijai gaminti, suvartojimas. **Tokios priklausomybės kaina – Lietuvos mokama monopolinė dujų kaina, kuri yra didžiausia Europoje – 2013 m. siekė apie 488 JAV dolerių už 1000 m³ – ir kuri nustatoma remiantis ne tik ekonominiais, bet ir politiniais motyvais.** Be to, šalis, kuriai dujos tiekiamos vieninteliu dujotiekiu per Baltarusiją, gali tapti energetinių karų įkaite ir susidurti su tiekimo apribojimais. Tokio pobūdžio dujų karas 2006 m. ir 2009 m. vyko tarp Rusijos ir Ukrainos. Tuo metu kelios Europos valstybės, ypač Slovakija ir Bulgarija, pajuto dujų tiekimo sutrikimus.⁴⁹

Todėl siekiant diversifikuoti dujų tiekimą, yra numatyti keli strateginiai energetiniai projektai. Vienas svarbiausių – SGD terminalas Klaipėdos uoste prie Kiaulės nugaros salos. SGD terminalas, planuojama, bus pastatytas iki 2014 m. pabaigos. Pažymėtina, kad šis terminalas, įvertinant numatytą balansavimo galimybę, leis patenkinti visą šalies gamtinių dujų poreikį, kuris siekia apie 3,1 mlrd. m³ per metus (tiesa, terminalo veikimo pradžioje planuojama perpumpuoti apie 1 mlrd. m³ per metus) ir leis visiškai kontroliuoti dujų tiekimą. **Būtent JAV, taip pat Norvegija, Kataras, Centrinės Azijos ar Kaspijos jūros regiono šalys yra viena iš būsimų SGD tiekėjų per šį terminalą.** Kaip jau minėta, SGD terminalo projektą įgyvendinanti AB „Klaipėdos nafta“ ir JAV energetikos kompanija „Cheniere Energy“ pasirašė susitarimą dėl ketinimo pradėti diskusijas dėl SGD tiekimo ir optimaliausios tiekimo struktūros, pagal kurią ši kompanija, kaip minėta, turinti licenciją eksportuoti SGD nuo 2015 m., galėtų būti viena iš dujų tiekėjų Lietuvai.⁵⁰

Konkurencingumo požiūriu vertinant JAV pigių skalūnų dujų ir kitų potencialių SGD tiekėjų eksporto į Lietuvą ir kitas Europos šalis galimybę – akivaizdu, jog tai prisidės prie dujų rinkos formavimo. Visų pirma, bus aiškiai užtikrinama konkurencija Rusijos dujų monopolininkui „Gazprom“. **Todėl ši bendrovė, norėdama neprarasti savo pozicijų Lietuvos rinkoje, bus priversta mažinti dujų kainą, nes per terminalą importuojamų dujų, pavyzdžiui, iš JAV, kaina būtų iki trijų kartų mažesnė vertinant 2013 m. kainomis. Iš kitų tiekėjų – apie 30 proc.** Net jei terminalas veikimo pradžioje galėtų patenkinti pusę šalies dujų poreikio, tai būtų puikus derybinis svirtas derantis su „Gazprom“ dėl mažesnės dujų kainos. **Kitos Europos valstybės, jau turinčios tiekimo alternatyvų, už rusiškas dujas moka apie penktadaliu mažesnę kainą.**

Kalbant apie pačią rusiškų dujų kainą tiek Lietuvai, tiek kitoms Europos valstybėms, pažymėtina, kad „Gazprom“ dujas parduoda sudarius ilgalaikes sutartis (angl. *take-or-pay agreements*), pagal kurias šalis įsipareigoja nupirkti visą reikiamą dujų kiekį už sutartą kainą, kuri apskaičiuojama pagal specialią formulę, neformaliai susietą su mazuto kaina. Ši tiesiogiai priklauso nuo naftos kainų pasaulinėje rinkoje. Nenupirkus viso reikiamo kiekio už suderėtą kainą tenka mokėti baudas. **Tačiau didėjantis importuojamų SGD, kurios parduodamos neatidėliotinių sandorių (spotinėmis) kainomis, kiekis daro didelį konkurencinį spaudimą „Gazprom“ taikomai kainų indeksavimo sistemai (4 pav.).**

⁴⁹ BBC, „Russia–Ukraine gas row heats up“. BBC, 2008 m. gruodžio 31 d. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/7805770.stm>>. [Žiūrėta 2013–07–16].

⁵⁰ www.DELFI.lt, „Klaipėdos nafta“ pasirašė sutartį su JAV „Cheniere“. Delfi, 2011 m. gegužės 11 d. <<http://verslas.delfi.lt/energetika/klaipedos-nafta-pasirase-sutarti-su-jav-cheniere.d?id=45366187>>. [Žiūrėta 2013–07–15].

Ar Lietuva sugebės pasinaudoti JAV skalūnų dujų revoliucija?

Dėl JAV „skalūnų dujų revoliucijos“ atsiveriančiomis galimybėmis importuoti pigesnes SGD iš JAV ir kitų tiekėjų, besidairančių į Europos ir Azijos rinkas, Lietuva pasinaudos, jeigu nuosekliai įgyvendins SGD terminalo projektą. Vertėtų akcentuoti ir dar vieną – netiesioginį – šios revoliucijos poveikį. **Tas poveikis energetiniam saugumui būtų daugiau skatinamasis – t. y. galimybė pačiai Lietuvai ir kitoms Europos valstybėms, remiantis JAV iniciatyvomis ir gerąją praktika, imtis žvalgyti ir išgauti skalūnų dujas.**

Skalūnų dujų gavyba padidintų Europos energetinį savarankiškumą. Tai reiškia, kad sumažėtų priklausomybė nuo importuojamų dujų – daugiausia rusiškų, atsivertų galimybė kontroliuoti dujų tiekimą. Dar viena tiekimo alternatyva būtų naudinga konkurencingumo požiūriu. **Išgaunamų dujų kaina būtų panaši, kaip ir JAV todėl „Gazprom“ būtų priversta mažinti tiekiamų gamtinių dujų kainą.**

Tačiau dalis valstybių – Prancūzija, Bulgarija, Čekijos Respublika ir Liuksemburgas – yra uždraudusios skalūnų dujų žvalgybą ir gavybą, mat nuogąstauja, kad hidraulinio ardymo (angl. – *hydraulic fracking*) procesas kelia didelę grėsmę aplinkai. Jungtinė Karalystė susiduria su dideliu nevyriausybių organizacijų pasipriešinimu. Vokietijoje dėl stipraus pasipriešinimo taip pat paskelbtas moratoriumas žvalgybos ir gavybos darbams. Tiesa, Prancūzija savo energetikos sektoriaus ateitį sieja su branduolinės energetikos plėtra. Tad šiai valstybei nėra didelio poreikio išgauti skalūnų dujas.

Lietuvoje skalūnų angliavandenilių ištekliai siekia apie 481 mlrd. m³. Atlikus pirminius vertinimus manoma, kad techniškai išgauti pavyktų apie 25 proc., t. y. 115 mlrd. m³. Tokio kiekio Lietuvai pakaktų pačiai apsirūpinti gamtinėmis dujomis 35–40 metų. Tačiau šiuo metu nėra tiksliai žinoma, kokie ištekliai yra po žeme – tai esą gali būti kažkas tarp skalūnų dujų ir naftos. Norint tai išsiaiškinti, būtina išžvalgyti šiuos telkinius. Neatmetama galimybė, kad galimų techniškai išgauti dujų kiekis yra mažesnis, nei prognozuota. Daug lemia reljefinės ir geologinės sąlygos, vietovių urbanizacija. Įvertinus šias sąlygas, tikėtina, kad Lietuvoje pavyktų išgauti apie 30–50 mlrd. m³ skalūnų dujų. Tokio kiekio užtektų 10–15 metų.

Tuo tarpu naujausiais JAV energetikos informacijos administracijos vertinimais, Lietuvoje apskritai nėra išgautinų dujų, tačiau galimai pavyktų išgauti apie 0,3 mlrd. barelių skalūnų naftos.⁵¹ **Vis dėlto tokia vertinimų įvairovė dar kartą rodo, kad, norint sužinoti, ko ir kiek tiksliai yra, reikia detaliai išžvalgyti telkinius.**

Pasipriešinimus skalūnų dujų žvalgybai ir gavybai dažniausi kyla dėl vietos bendruomenių, nevyriausybių organizacinių nerimo, kad naudojant hidraulinio ardymo technologiją, kada įleidžiamas suslėgto vandens, smėlio ir cheminių medžiagų mišinys, tomis cheminėmis medžiagomis gali būti užterštas gruntinis vanduo. Taip pat visuomenei nerimą kelia ir tai, kad su panaudotu techniniu vandeniu į aplinką iš žemės gelmių gali patekti radioaktyvių medžiagų. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad yra atlikta nemažai studijų dėl šios technologijos saugumo, ir jų rezultatai rodo, kad dauguma baimių yra perdėtos. Teigiama, kad tokios aplinkosauginės problemos gali kilti ne dėl pačios hidraulinio ardymo technologijos, o dėl netinkamai įrengto gręžinio. Todėl labai svarbu, kad būtų laikomasi visų techninių reikalavimų. Be to, su žvalgybos ir gavybos saugumu susijusią riziką galima valdyti stiprinant

⁵¹ U.S. Energy Information Administration, „Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources“, p. 8.

teisinį reglamentavimą.⁵² Būtent taip pasielgė Lietuva, kai **buvo pakeisti reikiami įstatymai ir nustatyta, kad prieš žvalgybos ir gavybos darbus būtina atlikti poveikio aplinkai vertinimą, gauti vietos bendruomenių pritarimą. Be to, nustatyta, kad dalis mokesčio už išgautas dujas ar naftą lėšų būtų skiriama toms savivaldybėms, kurių teritorijoje vykdoma gavyba.** Kita vertus, visi šie saugikliai neturėtų tapti priemone atgrasinti užsienio kompanijas imtis skalūnų žvalgybos.

Neatmestina tikimybė, kad didžiosios energetikos kompanijos, kitaip dar vadinamos „nacionaliniais čempionais“, tiekiančios konvencines dujas, ir ypač „Gazprom“, norėdamos neprarasti savo pozicijų rinkoje, gali imtis lobistinės veiklos, siekdamos įtikinti sau palankias politines partijas, nevyriausybinės organizacijas ar vietos bendruomenes, kad tai yra nesaugu, daro žalą aplinkai ir žmogaus sveikatai.

Beje, šiuo metu ES diskutuojama, koku lygiu reglamentuoti skalūnų dujų žvalgybą ir gavybą. Problema ta, kad daugelio ES valstybių narių pozicijos dėl šių dujų žvalgybos ir gavybos skiriasi. Daugiausia klausimų kelia naudojamos hidraulinio uolienų ardymo technologijos saugumas. Tačiau, kaip minėta, problemų gali kilti ne dėl pačios technologijos (ne)pavojingumo aplinkai, o dėl to, kaip ją naudojama, t. y. dėl techninių reikalavimų laikymosi, taip pat dėl teisinio reguliavimo spragų. Tiesa, Europos Komisija yra pasiūliusi atnaujinti Poveikio aplinkai vertinimo direktyvą, o Europos Parlamento Aplinkos komitetas yra patvirtinęs siūlymus, kuriais siekiama, kad prieš vykdant skalūnų dujų žvalgybą ir gavybą būtina atlikti poveikio aplinkai vertinimą. Tai turėtų užpildyti esamas teises spragas.

JAV hidraulinio ardymo technologiją taiko ne vieną dešimtmetį, o Europoje dar tik žengiami pirmieji žingsniai. Tad kol kas sunku tiksliai prognozuoti, kiek Europa pasiryžusi pasinaudoti JAV pavyzdžiu. Beje, atkreiptinas dėmesys, kad Lenkijoje iš bandomojo gręžinio jau išgaunamos skalūnų dujos. Gręžinys yra Baltijos baseine – t. y. Lebos aukštumoje, kurios geologiniai sluoksniai yra analogiški Lietuvoje esantiems sluoksniams, kuriuose taip pat yra skalūnų, o juose – skalūnų angliavandenilių.

2006 m. prasidėjusi JAV skalūnų dujų revoliucija sukėlė didelius geoenergetinius pokyčius, pakeisiančius pasaulinį dujų sektoriaus paveikslą. JAV, pradėjusios dideliais kiekiais išgauti pigias skalūnų dujas, tapo antra po Rusijos didžiausią gamtinių dujų kiekį išgaunančia šalimi pasaulyje. **Mažėjanti priklausomybė nuo importuojamų dujų verčia Artimųjų Rytų ir Afrikos SGD tiekėjus, kurie kol kas tebetiekia SGD JAV, dairytis alternatyvių eksporto rinkų Europoje ir Azijoje. Taip pat JAV iki šio dešimtmečio pabaigos taps grynąją gamtinių dujų eksportuotoja. Potencialiausios eksporto rinkos – tos pačios – Europa ir Azija.**

Visai tai suteikia galimybes Europai ir ypač Baltijos valstybėms, kurios yra 100 proc. priklausomos nuo vienintelio gamtinių dujų tiekėjo, išsivaduoti iš „Gazprom“ monopolinių gniaužtų. Lietuva atsiveriančiomis dujų tiekimo alternatyvomis galės pasinaudoti jau nuo 2014 m. pabaigos, kada pasistatys SGD importo terminalą. Tai padidins gamtinių dujų tiekimo saugumą, atvers galimybę pasirinkti tiekėją už mažiausią kainą. **O tai paskatins energetikos sektoriaus konkurencingumą ir garantuos mažesnes kainas vartotojams.**

Įvairių agentūrų vertinimais, Lietuvoje išgautinų skalūnų dujų kiekis labai varijuoja. Tokia vertinimų įvairovė rodo, kad, norint sužinoti, ko ir kiek tiksliai yra, reikia išžvalgyti telkinius.

⁵² Stevens, p. 8.

Teoriškai skalūnų dujos sudarytų didelę konkurenciją „Gazprom“, todėl tai būtų dar vienas derybinis svirtas derantis dėl mažesnės tiekiamų gamtinių dujų kainos.

Atkreiptinas dėmesys, kad 2009 m., siekiant efektyviau spręsti energetinio saugumo klausimus, ES ir JAV įsteigė bendrą, du kartus per metus susirenkančią ministrų lygio ES–JAV Energetikos tarybą. Šios tarybos veikla neabejotinai svarbi išorinei ES energetikos politikos dimensijai stiprinti, nes Taryba taip pat skatina ES ir JAV bendradarbiavimą energetikos srityje su trečiosiomis šalimis, kurios suinteresuotos užtikrinti energetinį saugumą, diversifikuojant energijos išteklių tiekimą, ir energijos vartojimo efektyvumą.⁵³ **Todėl Lietuva, dalyvaudama ES–JAV Energetikos tarybos veikloje, turėtų siūlyti sau ir visai Europai svarbias iniciatyvas, susijusias su SGD importo iš JAV į nuo rusiškų dujų priklausomas NATO šalis skatinimu.**

Tarpinės išvados ir rekomendacijos

Lietuva turi akcentuoti atitinkamų JAV teisės aktų, kuriais būtų palengvintas licencijų išdavimas SGD eksportui į nuo vieno šaltinio priklausomas NATO šalis sąjungininkes, priėmimo svarbą. **Reikėtų siekti, kad JAV būtų priimti sprendimai, kurie leistų eksportuoti dujas be Energetikos departamento licencijos NATO šalims sąjungininkėms ir Japonijai.**

Kol kas pagal šiuo metu galiojančius įstatymus JAV suteikia licencijas eksportuoti SGD tik į kelias šalis, neturinčias laisvosios prekybos susitarimų su JAV. Bet, kaip minėta, tai yra labai nedideli kiekiai. Tuo tarpu licencijos eksportuoti SGD į šalis, turinčias laisvosios prekybos susitarimus, išduodamos automatiškai.⁵⁴ **Todėl Lietuvai itin svarbios ES ir JAV derybos dėl visapusiškos laisvosios prekybos susitarimo.**

Kitas formatas, kuriame gali būti keliami JAV sąjungininkų energetinio saugumo klausimai – NATO, nes energetinio saugumo problemos kelia iššūkius ne tik šalių konkurencingumui ir ekonomikos augimui, bet ir kariniam saugumui, kuriam užtikrinti, taip pat gynybos pramonei reikalingi energijos ištekliai. Tad šiuo atveju **energetiniam saugumui stiprinti, vertinant SGD eksporto į nuo rusiškų dujų priklausomas NATO šalis galimybę, galėtų pasitarnauti su JAV parama Lietuvoje įsteigtas NATO energetinio saugumo kompetencijos centras (ENSEC COE),** kurio vienas uždavinių teikti paramą ir patarimus NATO visais su energetinio saugumo aspektais susijusiais klausimais, prisidėti prie NATO–ES bendradarbiavimo energetinio saugumo srityje stiprinimo. Prie šio centro veiklos galėtų prisidėti ir JAV atsiųsdamos savo ekspertus.

5. Transatlantinės prekybos ir investicijų susitarimas ir Lietuvos interesai

2013 metų birželio mėnesį paskelbta apie JAV ir ES derybų dėl Transatlantinės prekybos ir investicijų partnerystės (toliau – TPIP) susitarimo pradžią. Šioje dalyje siekiama įvertinti esamą tarptautinės prekybos liberalizavimo situaciją iš JAV ir ES perspektyvų, taip pat išnagrinėti galimas TPIP implikacijas Lietuvai. Šių tikslų įgyvendinimas apribotas vykstančių derybų konfidencialumu ir galimų susitarimų kompleksiskumu, t.y. dėl galimos įvairialypės

⁵³ Council of the European Union, „EU–US Summit. Washington, 3 November 2009“. Brussels, 2009 m. lapkričio 3 d., 15352/09 (Presse 316), p. 11–12.

⁵⁴ Dlouhy.

baigties, TPIP poveikis ES ir JAV santykiams, taip pat Lietuvai yra prognozuojamojo pobūdžio. Svarbu pabrėžti ir tai, kad derybų mandatas priklauso išimtinai Europos Komisijai, todėl šioje dalyje dominuos TPIP galimo poveikio ES ir Lietuvai vertinimas, o ne praktinės rekomendacijos.

ES ir JAV derybų dėl TPIP kontekstas

Prekybos liberalizavimas yra nuoseklus tiek JAV, tiek ES prekybos politikos, jau kurį laiką vystomos globaliu mastu, tikslas. TPIP yra ypač reikšmingas ES konkurenciniu požiūriu: 90 proc. pasaulinės rinkos paklausos artimiausius 10–15 metų bus generuojama už ES ribų.⁵⁵

Pirmosios diskusijos dėl laisvos transatlantinės prekybos tarp JAV ir ES prasidėjo dar dešimtajame dešimtmetyje, tačiau realūs žingsniai – derybinių grupių formavimas ir formali derybų pradžia – buvo žengti tik paskelbus 2011 metais suformuotos aukšto rango ES ir JAV atstovų darbo grupės rekomendacijas. Katalizatoriais, lėmusiais progresą ir 2013 metų vasarą įvykusį pirmąjį derybų raundą Vašingtone, laikomi šie veiksniai:

- Pasaulinė ekonominė krizė, neigiamai sąlygojusi tiek JAV, tiek ES;
- Siekis optimizuoti įmonių, prekiaujančių transatlantinėje erdvėje, sąnaudas;
- Susitarimo nauda suinteresuotų verslo įmonių lobistinė veikla;
- JAV derybos dėl Ramiojo vandenyno šalių partnerystės⁵⁶ susitarimo.⁵⁷

Svarbiausi derybose keliami tikslai:

- Panaikinti ES ir JAV prekyboje galiojančius tarifinius barjerus, kurie šiuo metu siekia vidutiniškai apie 4 proc.
- Panaikinti netarifinius barjerus: reguliacines normas, standartų reikalavimus, tačiau tik išlaikant aukštus sveikatos, saugumo ir aplinkosaugos reikalavimus;
- Sudaryti palankesnes sąlygas patekti į prekių ir paslaugų rinką;
- Išplėtoti taisykles, principus ir bendradarbiavimo mechanizmus, skirtus globalių problemų, susijusių su intelektine nuosavybe, valstybinių įmonių valdymu ir diskriminacinių principų prekyboje taikymu;
- Gerinti globalinės konkurencijos sąlygas mažoms ir vidutinio dydžio įmonėms.⁵⁸

Derybų mastas ir kompleksiskumas apsunkina galimų susitarimo implikacijų konkretinimą. Dėl šios priežasties potencialūs augimo rodikliai ar įtaka atskiriems veiklos segmentams gali varijuoti, priklausomai nuo konkrečių susitarimų ir politinių sprendimų.

Potenciali ekonominė nauda

Ekonominiai ES ir JAV ryšiai – didžiausių pasaulio ekonomikų, kartu sudarančių daugiau nei pusę pasaulio bendrojo vidaus produkto (BVP) – yra pasiekę didžiulį mastą ir yra toliau tendencingai plėtojami:

⁵⁵ European Commission, Concluding trade deals could boost EU's GDP by 2 percent <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/july/tradoc_149828.pdf>. [Žiūrėta 2014-01-02].

⁵⁶ Derybose dalyvauja Australija, Brunėjus, Kanada, Čilė, Malaizija, Meksika, Naujoji Zelandija, Peru, JAV, Singapūras, Vietnamas.

⁵⁷ Office of the United States Trade Representative, Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) <<http://www.ustr.gov/ttip>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

⁵⁸ Remarks by U.S. Trade Representative Michael Froman on the United States, the European Union, and the Transatlantic Trade and Investment Partnership. <<http://www.ustr.gov/about-us/press-office/speeches/transcripts/2013/september/froman-us-eu-ttip>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

- JAV įmonės į Europą investuoja triskart daugiau nei į Aziją, o ES investicijos į JAV yra aštuoniskart didesnės nei į Kiniją ir Indiją kartu sudėjus;⁵⁹
- ES ir JAV prekybos apyvarta kasdien siekia apie 2 milijardus eurų bei sukuria 15 milijonų darbo vietų;⁶⁰
- JAV yra didžiausia ES eksporto rinka, kasmet generuojanti 264 milijardus eurų ir sudaranti 17 proc. visos eksporto apimties. Įgyvendinus TPIP, ES eksportas galėtų išaugti iki 28 proc. ir duoti eksportuotojams papildomus 187 milijardus eurų kasmet.
- Europa yra didžiausia JAV eksporto rinka – 2012 metais prekių ir paslaugų apimtis sudarė 338 milijardus eurų;⁶¹

Laisvos prekybos erdvės, kurią sudarytų 800 milijonų gyventojų ir daugelis turtingiausių pasaulio valstybių, sukūrimas pasitarnautų tvaraus ekonominio ryšio stiprinimui. „**Center for Economic Policy Research**“ duomenimis, **laisva prekyba sudarytų sąlygas papildomiems 545 eurams kiekvienai keturių asmenų europiečių šeimai ir 655 eurų amerikiečių šeimai.**⁶² JAV ekonomika galėtų sulaukti 95 milijardų eurų papildomų pajamų, panaši suma tektų ir trečiosioms šalims. Abipusė nauda būtų skaičiuojama ne tik išaugusiu prekybos mastu, bet ir atsiveriančiomis naujomis galimybėmis. Pavyzdžiui, atsirastų sąlygos dalyvauti viešųjų pirkimų konkursuose, kurių vertė ES siekia 2 trilijonus eurų, o JAV – 560 milijardų eurų.

Kliūtys susitarimui įgyvendinti

Tarifiniai barjerai ES ir JAV prekybiniuose santykiuose jau dabar yra palyginti nedideli ir vidutiniškai siekia 3–4 proc., todėl pagrindine derybų kliūtimi laikomi netarifiniai barjerai, tokie kaip produktų standartai ar registravimo procedūros, apsunkinantys prekių judėjimą ir didinantys įmonių sąnaudas.⁶³ Pavyzdžiui, Europos kosmetikos gamintojams eksportuojant prekes tenka perklijuoti etiketes, mat JAV šioje srityje nėra pripažįstamas terminas *aqua*, o automobilių gamintojai dėl palyginti menkų neatitikimų yra priversti pakartotinai atlikti brangų transporto priemonių saugumo testavimą.

Šių ir panašių reguliacinių normų suvienodinimas kasmet leistų ES šalims sutaupyti iki 12 milijardų eurų, JAV – 1,6 milijardo eurų, nes **netarifiniai barjerai, ekspertų teigimu, daro tokią pat įtaką kaip 10–15 proc. tarifinis barjerai. Iki šiol šios papildomos sąnaudos dažniausiai tenka vartotojams,**⁶⁴ todėl teigiamai veiktų kainas kai kuriuose segmentuose: pavyzdžiui, skaičiuojama, kad nauji automobiliai galėtų pigti iki 7 proc., o atsivėrusi nauja rinka suteiktų naują postūmį krizės paveiktiems europiečių gamintojams, tokiems kaip „Peugeot“. Tikėtina, kad kristų kai kurių vaistų kainos, mat šiuo metu Europoje parduodamiems preparatams reikalinga atskira patikra norint patekti į JAV rinką ir atvirkščiai.

⁵⁹ EU Trade, < <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

⁶⁰ The EU-US Transatlantic Trade and Investment Partnership <http://ec.europa.eu/ireland/key-eu-policy-areas/transatlantic-trade-investment-partnership/index_en.htm>. [Žiūrėta 2014-01-02].

⁶¹ White House Fact Sheet: Transatlantic Trade and Investment Partnership (T-TIP). <<http://www.ustr.gov/about-us/press-office/fact-sheets/2013/june/wh-ttp>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

⁶² Joseph Francois (ed.), *Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment: An Economic Assessment* <http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf>. [Žiūrėta 2014-01-02].

⁶³ European Commission, Trade with U.S. <<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

⁶⁴ Tom Geoghegan, US-EU trade deal: Six reasons to care. <<http://www.bbc.co.uk/news/magazine-22909209>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

TPIP reikšmingai pasitarnautų ir darbo rinkos dalyviams, nes sudarytų sąlygas panaikinti kliūtis, šiuo metu egzistuojančias dėl abipusio turimų kvalifikacijų pripažinimo problemų tokiose srityse kaip finansų apskaita, inžinerija, architektūra, elektroninės komunikacijos, transportas ar teisinės paslaugos. Nelikus teisinių trukdžių, apsunkinančių įvairių sričių profesionalų galimybes lygiaverčiai konkuruoti dėl darbo vietų abiejose rinkose, ne tik atsivertų papildomos karjeros perspektyvos, bet ir dėl laisvo kvalifikuotų specialistų judėjimo potencialiai sumažėtų teikiamų paslaugų kaina.

Standartų suvienodinimas sudarytų sąlygas transatlantiniams partneriams plėsti savo įtaką, nes turėtų tiesioginės įtakos trečiosioms šalims. ES ir JAV, kurių bendras BVP viršija 32 trilijonų dolerių, ekonominis suartėjimas stumtų kitas valstybes prisitaikyti prie TPIP ir perimti aukštus standartus. Pietų Korėjos elektronikos koncernas „Samsung“ vadovai yra teigę, kad naujausios kartos mobilieji telefonai bus kuriami arba pagal europietišką–amerikietišką, arba kinišką standartą, todėl konkurencinėje kovoje ES ir JAV bendrystė sukurtų pranašumą. Priešingu atveju, jei derybos dėl TPIP nutrūktų, būtų rizikuojama užleisti pozicijas vis labiau augančiai Kinijos rinkai.

Be netarifinių barjerų, yra išskiriami ir kiti klausimai, dėl kurių JAV ir ES susitarti bus sudėtinga. Pavyzdžiui, Prancūzija priešinasi laisvos rinkos sąlygų diegimui kultūros srityje, kurią remia didelėmis subsidijomis siekdama išlaikyti savitumą ir konkuruoti su kur kas pigesne Holivudo produkcija. Alternatyvus siūlymas šiai kliūčiai įveikti yra tradicinės kultūros ir žiniasklaidos išbraukimas iš susitarimo, paliekant jame tik elektroninę ir interneto produkciją. Problemų kelia ir genetiškai modifikuoti maisto produktai, kurie yra paplitę JAV, tačiau griežtai ribojami Europoje (didžiųjų Vakarų Europos valstybių žaliųjų partijos dėl to ragina blokuoti TPIP). ES atstovai iki šiol pabrėžė neketiną atsisakyti šios reguliacinės normos, net jei bus pasirašytas laisvos prekybos susitarimas.

Tarpinės išvados ir rekomendacijos

Derybų mastas ir sudėtingumas ekspertus verčia vengti specifiniams sektoriams skirtų prognozių. Nepaisant to, galima tikėtis, kad TPIP turės pozityvios įtakos tiek Lietuvos vartotojams, tiek verslininkams. Pirmiesiems, kaip ir visos Europos gyventojams, sumažės dalies prekių kainos ir išaugs asortimentas. O verslui, kuris šiuo metu į JAV daugiau eksportuoja, nei importuoja, palankesnėmis sąlygomis nei iki šiol atsivers didžiulė rinka. **Šios aplinkybės turėtų būti ypač palankios maisto produktų, dėl aukštos kokybės sėkmingai konkuruojančių įvairiose pasaulio rinkose, gamintojams.**

Visgi kituose sektoriuose, kuriuose Lietuvos įmonės yra gamintojos, didelio augimo tempo tikėtis sunku: pavyzdžiui, trąšų eksportavimo sąnaudos iš Europos į JAV yra pernelyg didelės, o tekstilės rinkoje lietuviška produkcija susidurs su konkurencija iš Kinijos ir kitų šalių. Be to, transatlantinis eksportas ir įsitvirtinimas didelėje rinkoje reikalauja didelių gamybos pajėgumų, norint patenkinti stabilią paklausą, ir efektyvios logistikos. Kita vertus, **išaugęs importas, o kartu – konkurencija, neturėtų suduoti smūgio vietiniams gamintojams, nes įvežama produkcija nebus tiesioginė alternatyva Lietuvoje gaminamoms prekėms.**

Lietuvai TPIP padėtų siekti ir strateginių energetinio saugumo tikslų, tokių kaip energetikos šaltinių diversifikacija. Pagal dar 1938 metais priimtą Gamtinių dujų aktą, JAV įmonių vykdomą dujų eksportą reguliuoja Energetikos departamentas, kiekvienu atveju sprendžiantis, ar žaliavų eksportas „atitiktų visuomenės interesą“ bei nesusilpnintų JAV įmonių pozicijų pasaulinėje rinkoje. Leidimo gavimo procedūros užtrunka ir yra sudėtingos: tokiu būdu

leidimus eksportuoti dujas iki šiol yra gavusios trys JAV kompanijos, galinčios eksportuoti iki 8 proc. valstybėje kasdien išgaunamų dujų.

Galiojant laisvos prekybos susitarimui, eksporto leidimai yra išduodami supaprastinta tvarka, todėl daugiau nei 90 proc. dujų vamzdynais šiuo metu yra eksportuojama į kaimynines Meksiką ir Kanadą.⁶⁵ TPIP pasirašymas atvertų JAV kompanijoms naują ir perspektyvią Europos rinką, tačiau analitikai pastebi kliūtis, iškiliančias net ir liberalizavus rinką: a) didesnę dujų suvartojimą ir palankesnę JAV eksportuotojams kainą Azijos rinkose; b) konkurencingą JAV įmonių poziciją Europos kompanijų atžvilgiu dėl šiuo metu naudojamų pigesnių žaliavų. Nepaisant to, geostrateginių JAV ir ES interesų suderinamumas leidžia tikėtis glaudesnio JAV ir Europos bendradarbiavimo, kuris sudarytų sąlygas konkuruoti su dujų iš Rusijos dominavimu Europoje. Tai ypač aktualu Lietuvai, kuri 100 proc. suvartojamų dujų importuoja iš Rusijos, tačiau atvėrus suskystintų dujų terminalą Klaipėdoje taps atvira ir kitiems tiekėjams.

JAV politologo Zbygnevo Brzezinskio teigimu, naudos, kurią teiktų ES ir JAV prekybos susitarimas, negalima pamatuoti vien ekonominiais rodikliais. **„Ši koncepcija turi didžiulį potencialą, galintį suteikti Vakarų pasauliui naują gyvybingumo impulsą, daugiau bendro saugumo jausmo ir susitelkimo. Tokiu būdu būtų sukuriamas naujas Ramiojo ir Atlanto vandenynų regionų balansas.“** Kitaip tariant, būtų sujungiamos dvi Vakarų civilizacijos dalys, galinčios tapti atsvara augančiam Rytų įtakai. Optimistai tikisi, kad susitarimas gali būti pasiektas dar iki 2014 metų pabaigos, tačiau yra ir pesimistiškesnių prognozių, teigiančių, kad net ir be didelių trikdžių deryboms prireiks trejų ar ketverių metų.

6. Kibernetinis saugumas: nauja Lietuvos ir JAV santykių aktyvizavimo kryptis?

Nors interneto ryšys komercijos tikslais pradėtas naudoti dar 1995 metais, jo saugumu ir keliamomis grėsmėmis rimčiau susirūpinta vos prieš kelerius metus. Tokie įvykiai kaip 2007 m. kibernetiniai išpuoliai prieš Estiją, 2008 m. ataka prieš Gruziją (laikoma pirmuoju atveju kuomet kibernetinė ataka buvo sudedamoji karinės operacijos dalis), taip pat 2010 m. atrastas „Stuxnet“ virusas, kuris, manoma, galėjo taikytis į Irano branduolinę struktūrą, privertė rimčiau įvertinti valstybių pajėgumus suvaldyti kibernetines grėsmes.

Interneto ryšys, kaip ir kitos ryšių paslaugos, paprastai yra teikiamas privačių bendrovių, kurios tampa pirmu ir pagrindiniu apsaugos skydu tarp vartotojo kompiuterio ir galimos kibernetinės grėsmės. **Valstybės atsakomybė šiuo atveju yra veiklos standartų ryšių tiekėjui nustatymas ir jų vykdymo priežiūra, taip pat bendradarbiavimas gilinant už kibernetinį saugumą atsakingų asmenų kompetenciją ir šalinant kilusias grėsmes.** Esant nustatytus standartus atitinkančiam ryšiui, toliau atsakomybė pereina į vartotojo rankas. Šiame etape valstybė pati prisiima atsakomybę už valstybinių institucijų ir ypatingos svarbos infrastruktūros objektų (elektrinės, dujotiekiai, naftotiekiai, vandentiekiai, transporto sistemos, finansų sektorius, telekomunikacijos, ligoninės ir kt.) apsaugą. Atitinkamai privatus vartotojas – gyventojas ar verslo struktūra – privalo pasirūpinti savo naudojamų sistemų saugumu. Verslo objektai taip pat atsako už elektroniniu būdu teikiamų paslaugų saugumą.

⁶⁵ U.S. Free Trade Agreements, <<http://www.ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements>>. [Žiūrėta 2014-01-02].

Papildomai skatintinas valstybės, ryšių tiekėjo bei verslų, teikiančių elektronines paslaugas, bendradarbiavimas gilinant vartotojų kompiuterinio raštingumo žinias.

Nacionaliniai Lietuvos ir JAV kibernetinio saugumo ir gynybos pajėgumai

Lietuva ir JAV atsakingai žiūri į kibernetinės erdvės saugumo užtikrinimą, kuria bei stiprina nacionalines pajėgas kovai su kibernetinėmis grėsmėmis. Abi šalys yra priėmusios kibernetinio saugumo programas, yra įkūrusios valstybinius CERT (angl. – *Computer Emergency Response Team*) padalinius, atsakingus už viešųjų ryšių tinklų saugumą, taip pat yra tarp NATO kibernetinio saugumo kompetencijų centro Estijoje steigėjų ir aktyviai dalyvauja šio centro veikloje.

Vis dėlto šalių pajėgumai ir poreikiai yra labai skirtingi. Lietuva šiuo metu pasitenkina tik CERT–LT padaliniu, kuriame dirba penki specialistai, o JAV šalia USA–CERT yra įsteigusi Gynybos departamentui pavaldžią Kibernetinę komandą „CyberCom“, kurią sudaro devyni šimtai specialistų ir ateityje planuoja išplėsti pajėgumus iki penkių tūkstančių devynių šimtų specialistų. JAV „CyberCom“ rūpinasi ypatingos svarbos infrastruktūros objektų gynyba ir tiesiogiai reaguoja į priešiškas kibernetines atakas iš užsienio šalių.

Į vienintelės Lietuvos kibernetinio saugumo institucijos – CERT–LT – pareigas neįeina nei ypatingos svarbos infrastruktūros objektų, nei valstybinių institucijų kibernetinė apsauga, tuo rūpinasi Vidaus reikalų ministerija, kuri nustato bendrus saugumo reikalavimus. Vadinasi, kiekviena šalies institucija, taip pat nacionalinės svarbos objektas, yra atsakingi už savo kibernetinį saugumą. CERT–LT rūpinasi viešojo sektoriaus – namų vartotojų bei viešųjų paslaugų tiekėjų – saugumu, o tiksliau reaguoja į jau įvykusius kibernetinės erdvės incidentus, juos ištiria ir pateikia rekomendacijas elektroninių ryšių tiekėjams kaip užkirsti kelią, kad jie nepasikartotų.⁶⁶ Ypatingų situacijų atveju CERT–LT bendradarbiauja ir teikia pagalbą kitų šalių CERT struktūroms.

Kibernetinis saugumas yra kiekvienos šalies individuali atsakomybė. **Pirmas žingsnis kibernetinio saugumo link – kibernetinio saugumo standartų nustatymas ir įgyvendinimas. Taip pat svarbus viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimas paremtas informacijos ir praktinių žinių mainais.** Galiausiai, tik įdiegus vidines saugumo sistemas, galima pasikliauti užsienio valstybių pagalba kibernetinio incidento atveju.

Šiuo metu Lietuvos ir JAV bendradarbiavimas kibernetinio saugumo srityje gana ribotas. Vyksta bendradarbiavimas tarp CERT padalinių, tačiau dėl mažos iš Lietuvos kylančių grėsmių rizikos, paklausimai dažnesni iš Lietuvos pusės. CERT–LT taip pat yra pasirašęs bendradarbiavimo susitarimus su privačiomis JAV organizacijomis, pavyzdžiui, RSA Security LLC, Team Cymru Research NFP, The Shadowserver Foundation. JAV turint nepalyginamai didesnę patirtį kibernetinio saugumo srityje, svarbu toliau plėtoti esamus ryšius, keistis sukauptomis žiniomis ir įgūdžiais. **Lietuvai galėtų būti pritaikytas toks sėkmingos praktikos modelis kaip tarp Estijos ir JAV Merilendo nacionalinės gvardijos, kuri itin stipri kibernetinio saugumo srityje, vykstantys specialistų mokymai ir mainai.**

⁶⁶ CERT–LT duomenimis, 2012 m. ištirta 21 416 incidentų, arba 2 proc. mažiau nei 2011 m. Iš viso 55 proc. užfiksuotų incidentų sudarė kenkėjiška programinė įranga, daugiausiai bandymai įtraukti kompiuterį į „botnet“ tinklą. Kitų 43 procentų atveju nustatytas visiškas kompiuterio užvaldymas. Plačiau: <<https://www.cert.lt/statistika.html>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

Europos Sąjungos ir NATO kibernetinio saugumo politika

Įsivyravus suvokimui, kad kibernetinės atakos nepaiso geografinių valstybių sienų ir, pavyzdžiui, išpuoliams Lietuvoje gali būti pasitelkti JAV vartotojų kompiuteriai arba, atvirkščiai, Lietuvos vartotojų kompiuteriai panaudojami išpuoliams JAV surengti, pradedamos kurti tarptautinės kibernetinio saugumo ir gynybos programos. Lietuvai šiuo atveju svarbiausios ES ir NATO iniciatyvos.

Nors šalys pačios rūpinasi kibernetiniu saugumu, tačiau esant ES nare, būtina laikytis bendrųjų ES kibernetinio saugumo reikalavimų. Pavyzdžiui, ES direktyvos reguliuoja elektroninių ryšių tiekėjų atsakomybę užtikrinant tinklų saugumą,⁶⁷ o elektroninės komunikacijos paslaugų tiekėjus įpareigoja apsaugoti vartotojų duomenis.⁶⁸ Taip pat 2013 metų ES kibernetinio saugumo strategijoje keliami tokie reikalavimai šalims narėms, kaip įsteigti nacionalinius CERT padalinius, priimti nacionalinę Ryšių ir informacijos saugumo strategiją, užtikrinti nacionalinę bendradarbiavimą tarptautinių incidentų atveju ir skatinti viešojo ir privataus sektoriaus bendradarbiavimą.⁶⁹

ES taip pat rūpinasi praktiniu šalių narių pajėgumų stiprinimu: 2010 m. surengtos pirmosios ES šalių narių ir privataus sektoriaus pratybos „Cyber Europe 2010“, jos pakartotos 2012 m.; 2011 m. įvyko pirmosios ES–JAV pratybos „Cyber Atlantic 2011“, o 2014 m. planuojamas ES–JAV kibernetinio saugumo mėnuo, kurio tikslas – didinti vartotojų kibernetinį raštingumą.⁷⁰ Papildomai 2013 m. Europos Komisija Europolo sudėtyje įkurtas specialus Kovos su kibernetiniu nusikalstamumu centras.

NATO kibernetinės gynybos politika buvo priimta per 2008 m. viršūnių susitikimą Bukarešte. Taip pat įkurta Kibernetinės gynybos valdymo agentūra (angl. – *Cyber Defence Management Authority, CDMA*), kuriai pavesta centralizuoti Aljanso kibernetinę gynybą. Po dviejų metų Lisabonoje nutarta peržiūrėti kibernetinės gynybos politiką. Naujoji politika, kuri kartu su veiksmų planu buvo priimta 2011 m. viduryje. **Naujoji NATO politika dar kartą patvirtina, kad sprendimą dėl bet kokios kolektyvinės gynybos, kartu ir kibernetinės, priima Šiaurės Atlanto Taryba.**

Svarbiausias NATO kibernetinės gynybos tikslas – **NATO komunikacinių ir informacinių sistemų saugumo užtikrinimas. Išlaikius šių sistemų funkcionalumą bus išsaugota galimybė surengti atsaką į atskirų NATO šalių ar paties Aljanso puolimą.** Šiuo metu elektronines NATO sistemas saugo Kompiuterinių incidentų reagavimo pajėgos (angl. – *Computer Incident Response Capability, NCIRC*), ilgainiui planuojama įsteigti Greitojo reagavimo komandą, kuri kibernetinės atakos metu teiktų pagalbą NATO narėms ir jų partnerėms. Ši Komanda, kurią pradžioje sudarytų šeši ekspertai, būtų ypač svarbi pagalba

⁶⁷ Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on a common regulatory framework for electronic communications networks and services (Framework Directive). <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:108:0033:0033:EN:PDF>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

⁶⁸ Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector (Directive on privacy and electronic communications). <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002L0058:en:HTML>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

⁶⁹ Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee AND the Committee of the Regions, Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace. <http://eeas.europa.eu/policies/eu-cyber-security/cybsec_comm_en.pdf>. [Žiūrėta 2013-12-22].

⁷⁰ 2010 metais per ES–JAV viršūnių susitikimą įkurta ES–JAV Kibernetinio saugumo ir nusikalstamumo darbo grupė.

šalims, neturinčioms panašaus pobūdžio gynybinių pajėgumų. **NATO Komandos įkūrimas užpildytą spragą ir Lietuvos kibernetinėje gynyboje, nes šiuo metu nėra greitojo reagavimo pajėgų, atsakančių į kibernetines grėsmes realiu jų vyksmo metu.**

Tarptautinės teisės taikymas kibernetinėje erdvėje

Interneto ryšys sukėlė globalią revoliuciją, kuri įgalino elektronines valdžios ir verslo paslaugas, supaprastino tarptautinio verslo aplinką, o svarbiausia suteikė tiesioginę galimybę bendrauti, mokytis, keistis idėjomis ir informacija. Kibernetinė erdvė gali būti naudojama kaip platforma socialiniam judėjimui, protestui už žmogaus teises ar pasipriešinimui prieš nedemokratinę valdžią.

Lygiai taip pat ši erdvė gali tarnauti kaip represinis instrumentas valdžiai siekiančiai sunaikinti bet kokius pilietinio pasipriešinimo židinius, taip pat gali būti instrumentu nusikalstamai ir / ar teroristinei veiklai organizuoti. Galiausiai ji gali pasitarnauti kaip sudedamoji karinės operacijos dalis, kai pažeidžiama priešininko komunikacija, atjungiamas elektros, vandens ar kitų gyvybinių išteklių tiekimas, ar net užvaldomos jo gynybinės sistemos.

Estijoje įkurtas NATO Kibernetinio saugumo kompetencijų centras 2013 m. pavasarį išleido „Talino vadovą“, kuriame tarptautinių ekspertų grupė analizavo, kaip tarptautinės teisės, ypač *jus ad bellum*, ir tarptautinės humanitarinės teisės principai gali būti taikomi kibernetiniams konfliktams ir kibernetiniam karui. Tai vienas iš bandymų nustatyti teises ribas, pagal kurias būtų galima imtis atsakomųjų veiksmų kovojant su kibernetinėmis grėsmėmis. Ne paslaptis, kad ne visada galima įrodyti valstybinių institucijų ryšį su iš jos teritorijos vykdomomis atakomis, nors, pavyzdžiui, atakos prieš Estiją atveju prezidentas V. Putinas nepasmerkė rusų programišių–patriotų, kurie išvedė iš rikiuotės Estijos valstybinių institucijų, bankų ir žiniasklaidos priemonių internetinius puslapius. Taip pat pastebėta, kad dalis iš Kinijos prieš JAV vykdomų kibernetinių atakų vyksta darbo valandomis, kas leidžia manyti, kad tai valstybinių programišių darbas. Taigi **būtina nustatyti teises normas, pagal kurias būtų galima apibrėžti patirto išpuolio mastą, pavyzdžiui, konfliktas ar karas, ir žinoti teisėtas priemones, kuriomis galima reaguoti į patirtą kibernetinę ataką.**

Kibernetinėje erdvėje taip pat klesti ekonomine nauda grįstas nusikalstamumas, kuris, beje, yra viena sparčiausiai augančių nusikalstamumo formų, jos aukomis kasdien tampa daugiau nei 1 milijonas žmonių. **Apskaičiuota, kad ekonominė šių nusikaltimų žala siekia 0,4–1,4 proc. pasaulio BVP, arba 300 mlrd.–1 trilijoną JAV dolerių.**⁷¹ Siekiant suvienodinti nacionalinę teisę ir paskatinti tarpvalstybinį bendradarbiavimą, 2001 m. pasirašyta Europos Tarybos konvencija dėl kibernetinio nusikalstamumo. Iki 2013 metų spalio mėnesio Konvenciją ratifikavo 40 valstybių, tarp jų Lietuva, ratifikavusi 2004 m., ir JAV – 2006 m.

Tarpinės išvados ir rekomendacijos

Akivaizdus poreikis **kurti Lietuvos – JAV kibernetinės saugos ir gynybos specialistų mainų programas, organizuoti bendrus mokymus**, taip pat apsvarstyti tarpuniversitetinio

⁷¹ Centre for Strategic and International Studies, The Economic Impact of Cybercrime and Cyber Espionage, Report, July 2013, p. 5. <<http://www.mcafee.com/us/resources/reports/rp-economic-impact-cybercrime.pdf>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

bendradarbiavimo galimybes rengiant aukštos kvalifikacijos informacinių technologijų specialistus.

Lietuva turi toliau vystyti savo kibernetinius pajėgumus. Pirmas žingsnis – atlikti 2013 m. planuotą kibernetinės situacijos šalyje analizę: atlikti visuotinę valdžios institucijų informacinių sistemų patikrinimą. Taip pat būtina apsibrėžti ypatingos svarbos infrastruktūros objektus ir patikrinti jų apsaugos sistemas.

Lietuvoje nėra aiški institucijų, atsakingų už kibernetinį saugumą, hierarchija, o tai apsunkina užtikrinti ne tik atskirų objektų saugumą, bet ir nežinoma, į ką kreiptis, kilusios grėsmės atveju. Svarbu nustatyti valstybinių institucijų, atsakingų už kibernetinį saugumą, subordinaciją.

Turi būti toliau vystomi ES–JAV kibernetinio saugumo formatai, kurių metu vyktų patirties ir žinių mainai, į tai būtų įtraukiamas ir privatus sektorius. Kartu tai skatintų gyventojų kibernetinį raštingumą.

Reikia įvertinti Lietuvos poreikį įkurti greitojo reagavimo komandą. Galima pasitekti Estijos pavyzdį, kai NATO kibernetinio saugumo kompetencijų centre dirba savanoriai. Tokiu atveju šalia valstybės finansuojamų specialistų, galima pasitelkti patyrusius ekspertus, kurių dėl jų užimtumo ir profesinių ambicijų kitu atveju valstybė nepajėgtų įdarbinti.

Ypatingai dėmesį reikėtų atkreipti į Lietuvos diplomatų, išmanančių kibernetinio saugumo ir gynybos sritį, parengimą.

Būtinasis tarptautinis bendradarbiavimas nustatant, kaip ir kokie tarptautinės teisės principai gali būti pritaikomi kibernetiniams konfliktams ir kibernetiniam karui. **Įtvirtinant šį teisinį reguliavimą, ypač svarbu akcentuoti tai, kad valstybės turi prisiišti atsakomybę už iš jai priklausančios kibernetinės erdvės kylančias grėsmes ir pasitelkti visas įmanomas pastangas šioms grėsmėms pažaboti.** Taip pat valstybės atsako už savo kibernetinių pajėgų veiklą, kuri negali pažeisti kitų šalių suverenumo ir būti nukreipta prieš valstybę ar jos gyventojus. Šiame veiklos bare Lietuvos ir JAV interesai sutampa.

7. Kitų NATO šalių santykių su JAV „gerosios praktikos“ pavyzdžiai ir pamokos Lietuvai

JAV veikimas per dvišalius santykius yra svarbi šalies tarptautinės politikos dalis. Nuo pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos, spręsdama tarptautinio saugumo klausimus, JAV remiasi pirmiausiai NATO šalių parama, veikdama per NATO platformą arba tiesiogiai dalyvaudama dvišaliame ar daugiašaliame bendradarbiavime. Galima teigti, kad su kai kuriais partneriais yra nusistovėjęs glaudesnis bendradarbiavimas, juolab kad atskiros šalys sugeba užsitikrinti efektyvų „nišinių“ bendradarbiavimą. Pažymėtini **politinės partnerystės, infrastruktūros pranašumo bei pagalbos (prieigos) teikimo** klausimai, iš kurių patirties galėtų semtis ir Lietuva.

Politinė partnerystė

Šaltojo karo metu Vakarų Europos bendradarbiavimas su JAV buvo apibrėžtas SSRS grėsmės, todėl manevravimo trajektorijos buvo gana apibrėžtos: veikiama per NATO struktūrą arba deklaruojama neutraliteto pozicija. Pastarąjį dešimtmetį po Rugsėjo 11-osios

tragedijos vyraujanti bendradarbiavimo paradigma buvo kova prieš terorizmą ir intervencijos į Afganistaną ir Iraką. Nors europiečiai palaikė kovą prieš terorizmą, tačiau ji netapo centrine jų tarptautinės politikos ašimi, o atskirais atvejais netgi lėmė tarpusavio nuomonių susikirtimą ir savotišką susisluoksniavimą pagal reiškiamą paramą JAV. Karas Afganistane susilaukė platesnio NATO šalių palaikymo.

Pagalbos (prieigos) teikimas

JAV ir NATO šalių bendradarbiavimas panašus į politinę partnerystę, tačiau pagrindą jam sukuria ne lygiagretūs politiniai interesai, bet pirmiausiai JAV suinteresuotumas (karo atveju, sienų apsaugos užtikrinimo, ginkluotės dislokavimo ir pan.) bendradarbiauti su konkrečia valstybe dėl jos specifinės geografinės padėties, geopolitiniu atžvilgiu turimų pranašumų. Šiuo atveju šalis už teikiamą pagalbą paprastai susilaukia dividendų kitose srityse. Karo Afganistane atveju tokia šalis buvo Kirgizija, leidusi steigti karines bazines savo teritorijoje, taip pat, Pervezo Mušarafa valdymo metu, – Pakistanas.

Tokio pobūdžio bendradarbiavimas su NATO šalimis yra kur kas patikimesnis, valstybių santykius papildo ir daugiau tarpusavio įsipareigojimų. Viena tokių valstybių galima laikyti Turkiją, kuri, JAV karinių antskrydžių prieš Siriją atveju, panašu, taptu antskrydžių baze (nors ji pati signalizuoja, kad nelabai pageidautų augančio konflikto kaimyninėje valstybėje). Iš dalies tokio bendradarbiavimo pavyzdžiu galima laikyti Rumuniją ir Lenkiją, įsileidusias JAV kurti priešraketinės gynybos sistemą, oficialiai deklaruojant apsisaugojimą nuo Irano grėsmės. Visoms Vidurio Europos šalims toks bendradarbiavimas yra svarbus saugumui užtikrinti, grėsmių prevencijos atžvilgiu. Tačiau Rumunijos ir Lenkijos atveju toks bendradarbiavimas reiškia didesnę įsipareigojimą ir rizikos veiksnių didėjimą dėl nepasitenkinimą šiais planais reiškusių valstybių, pirmiausiai Rusijos, pozicijos.

Infrastruktūrinis – sektorinis bendradarbiavimas

Sektorinė partnerystė yra ilgalaikio šalies įdirbio rezultatas, šalims atskirose srityse pasiekus ir parodžius išskirtinę kompetenciją, išvystymo lygį, kuris yra aktualus JAV interesams, ir to pagrindu plėtojant gilesnį bendradarbiavimą. Lietuvos atveju tokiu pavyzdžiu galėtų būti Branduolinio saugumo kompetencijos centras, kuriantis platformą abiejų valstybių bendradarbiavimui. Kitų šalių pavyzdžiai irgi pažymėtini. Estijos atveju infrastruktūrinis–sektorinis bendradarbiavimas pastebimas kibernetinio saugumo ir organizuoto nusikalstamumo srityse. Po 2007 m. kibernetinių atakų (perkėlus Bronzinio kario skulptūrą) Estija sukaupė daug kompetencijos kovojant prieš tarptautinius nusikalstamumo tinklus internete, kartu sudomindama bendradarbiavimu ir kitų NATO šalių teisėsaugos institucijas. JAV atveju – Federalinį tyrimų biurą (FTB). Estijos nacionalinė kriminalinė policija dėl pademonstruotos kompetencijos ir patirties tapo FTB partnere. Bendradarbiavimas jau davė rezultatą sulaikant organizuoto nusikalstamumo internete atstovus, vykdant prevenciją, mažinant kylančias rizikas.⁷² Pažymėtina, jog dauguma NATO valstybių turi kokią nors specifinę kompetenciją, sukuriančią pranašumą (pavyzdžiui, Čekijos specializacija cheminių, biologinių bei radioaktyviųjų medžiagų srityje), tačiau nebūtinai tos kompetencijos turi vienodą vertę, juolab kad Centrinės Europos šalys pasižymi itin panašia bendradarbiavimo su

⁷² <http://www.nationaljournal.com/tech/u-s-and-estonia-forge-new-cyber-relationship-20110505>

JAV, reagavimo į suvokiamas grėsmes, techninės pagalbos ir kitų tarpusavio ryšių struktūra (pvz., Slovakijos⁷³ atvejis JAV perspektyvoje daugeliu aspektų ne itin skiriasi nuo Lietuvos).

Infrastruktūrinio–sektorinio bendradarbiavimo svarbiu dėmeniu galima laikyti ir krašto apsaugos sektoriaus stiprinimą. Veikiant NATO, karinėje srityje valstybėms atsiranda galimybė užtikrinti specifinės kompetencijos išsiugdymą, kuris tą valstybę darytų patrauklesne. Tačiau galima pažymėti, jog specifinės kompetencijos vystymas tiesiogiai koreliuoja su gynybos finansavimu. Duomenys rodo, kad gynybos išlaidos NATO šalyse yra santykinai (skaičiuojant nuo BVP) mažesnės nei daugumos kitų jas supančių valstybių.⁷⁴

Lietuvoje gynybos finansavimas yra ne didėjantis, bet mažėjantis, o tai, nepaisant deklaruojamos politinės partnerystės, sudaro įspūdį, kad šalies gynybos sektoriui skiriamas antraeilis vaidmuo. Reikia atsižvelgti ir į tai, jog šalia NATO struktūros JAV palaiko dvišalio karinio bendradarbiavimą beveik su kiekviena NATO valstybe, organizuodama pratybas, keisdamosi kompetencijomis ir pan. Tačiau kontaktų intensyvumą lemia ne vien politiniai santykiai, bet ir gynybos priemonių pakankamumas ir efektyvumas. **Kariniame bendradarbiavime išskirtinas Danijos, kuri savo dydžiu, naryste NATO ir ES bei aktyviais santykiais su JAV panaši į Lietuvą, pavyzdys.** Kartu su Norvegija Danija laikoma sugebančia veikti „aukštesnėje kategorijoje nei ji pati yra“. Tokį požiūrį sustiprina tai, kad 1,5 proc. BVP gynybos finansavimui skirianti Danija yra tapusi itin aktyvia JAV partnere, sėkmingai prisidėjusia ne vien prie saugumo užtikrinimo Afganistane (kartu su Jungtine Karalyste užimtos vadovaujančios pozicijos Tarptautinėse saugumo paramos pajėgose (angl. – *International Security Assistance force, ISAF*)), tačiau ir kitu svarbiu indėliu. Pirmiausiai – dalyvavimu JT sankcionuotoje NATO karinėje misijoje Libijoje, kuri labai sustiprino Danijos autoritetą tarp sąjungininkų,⁷⁵ ir NATO lygiu pastebimu lyderiavimu plėtojant „Protingą gynybą“, leidžiančią mažinti gynybos sąnaudas. Pažymėtina ir tarptautiniu lygiu pripažįstama Danijos atsinaujinančių išteklių ir kitų darnaus vystymosi priemonių plėtros politika.⁷⁶ Ši politika, net ne visada didžiosioms valstybėms remiant šias iniciatyvas, daro Daniją išskirtine ir esant pagalbos poreikiui daro ją pripažįstama kompetencijos savininke. Reikia pažymėti, jog Danijos modelis gana artimas Lietuvai.

Šalia jau minėtos Lietuvos kaupiamos branduolinio saugumo kompetencijos, minėtini dar keli Lietuvos situaciją stiprinantys aspektai. Lietuvos specialiųjų operacijų pajėgos (SOP) atlieka specialiųjų pajėgų rengimo mokymus (pavyzdžiui, rengiant Afganistano pajėgas). Ši kompetencija vertinama ir kitų NATO šalių. Nepaisant santykinai nedidelio gynybos finansavimo, Lietuvos pajėgos NATO karinėse operacijose (ISAF), vertinant jų bendruosius pajėgumus, taip pat įsitraukia proporcingai didesne apimtimi nei dalies kitų valstybių (pvz.,

⁷³ Jan Kubis, “Strengthening US–Slovak Cooperation and the Transatlantic Partnership: Opportunities and Challenges in Today's World” – Meeting Report 356. *Wilson Center*, November 21, 2008. <<http://www.wilsoncenter.org/publication/356-strengthening-us-slovak-cooperation-and-the-transatlantic-partnership-opportunities>>, accessed 2013.09.04

⁷⁴ Military expenditure (% of GDP), Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Yearbook: Armaments, Disarmament and International Security. Catalog Sources World Development Indicators <<http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>>

⁷⁵ Interviu su ekspertu Martynu Zapolskiu (2013 09 16).

⁷⁶ The White House, „Fact Sheet: The United States and Denmark – NATO Allies and Global Partners“. 2012 m. vasario 24 d. <<http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/02/24/fact-sheet-united-states-and-denmark-nato-allies-and-global-partners>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

2013 m. rugpjūčio 1 d. duomenimis, operacijose dalyvauja 240 Lietuvos karių; Latvijos – 141; Čekijos – 182; Slovakijos – 199, Norvegijos – 111; Danija – 317).⁷⁷

Tuo tarpu 2013 m. rugsėjo mėn. atidarytas NATO Energetinio saugumo kompetencijos centras rodo Lietuvoje stiprėjančią energetinio efektyvumo, kritinės energetikos infrastruktūros apsaugos, alternatyvių energijos šaltinių klausimų kryptį saugumo užtikrinimo ir gynybos srityse. Pastaroji kryptis artima Danijos „nišinei“ kompetencijai, todėl abiejų šalių glaudesnis bendradarbiavimas sukurtų pridėtinę vertę keičiantis patirtimi, juolab kad abi šalys šių metų vasarą kartu pristatė „Žaliosios gynybos“ (angl. – *Green agenda at the Defence Ministerial in NATO*) iniciatyvą, numatančią kuro taupymą ir alternatyvų jo tiekimą.

JAV išlaiko dėmesį Šiaurės ir Baltijos šalių regionui, tą liudija ir 2013 m. rugsėjo mėn. vykę JAV valstybės sekretoriaus Johno Kerry vizitai į atskiras šalis (Švediją, Lietuvą), kurių metu buvo aptariamas Sirijos klausimas, taip pat pažymėtinos aktyvėjančios diskusijos Švedijoje dėl gynybos politikos krypties, ar Norvegijos pastangos išlaikyti abipusį dėmesį JAV ir NATO atžvilgiu. Šiaurės šalių dimensiją palaiko NB8 struktūra (5 Skandinavijos šalys + 3 Baltijos šalys) – Baltijos ir Šiaurės ministrų tarybos susitikimai, vykstantys kiekvienais metais. Jų metu skiriamas dėmesys branduolinės saugos aptarimui, kibernetinės saugos ir skaitmeninės rinkos ekspertų bendradarbiavimui.

Šio regiono bendrumą stiprina ir nuo 2003 m. sukurta Sustiprintos partnerystės Šiaurės Europoje E–PINE iniciatyva, skirta JAV bendradarbiavimui su Baltijos ir Šiaurės šalimis stiprinti. **Pažymėtina, kad būtent kibernetinio saugumo klausimas yra tapęs vienu prioritetų JAV plėtojant bendradarbiavimą su NB8 šalimis, ir šis Europos regionas turi pranašumą kitų regionų atžvilgiu.** Kadangi tokia struktūra laikytina rezultatyvesne nei daugelis kitų europietiškių regioninių formatų, neatsitiktinai daugėja bendrų klausimų. Galima pažymėti ir Lietuvos siekį įstoti į ES *Nordic Battle* grupę 2014 m. bei Vašingtono paramą tokiam saugumo bendradarbiavimui ar politinio svorio *Nordic-Baltic* saugumo dimensijai suteikimą. Šie pastebėjimai iš esmės iliustruoja, kad **svarbu identifikuoti ne vien dvišaliu pagrindu pripažįstamą „nišinę“ kompetenciją, bet ir apibūdinti palankesnes sąlygas joms formuoti: regioninį integralumą; santykinai aukštesnį regiono valstybių gebėjimą užsitikrinti sektorių pranašumus (nišas);** ir šio regiono ir JAV abipusius interesus.

Kas sukuria gerąją praktiką?

JAV dėmesio išlaikymas paprastai priklauso nuo kelių minėtų veiksnių kombinacijos. Politinės partnerystės lygio užsitikrinimas yra pamatinis valstybių bendrus interesus palaikantis veiksnys. Minėtoms bendradarbiavimo formoms ir platformoms pagrindinę įtaką daro pačios JAV geopolitinis kodas – kokie interesai kuriame regione yra artikuliuojami ir ginami. JAV prezidento B. Obamos polinkis į daugiašališkumą ir „sugyvenimą“ su kitomis didžiosiomis valstybėmis, nepamirštant ir užsienio politikos prioritetų poslinkio į Aziją, lemia tai, jog demokratijos plėtos diskursas tampa labiau Atstovų Rūmuose daugumą turinčių Respublikonų partijos atstovų reikalas. Šį diskursą Lietuvai reikia palaikyti ir toliau, nes tai – investicija į ateitį, stiprinant ryšius su užsienio politikos veiklos bare dirbančiais respublikonų arba konservatyvesnių demokratų sluoksniais. Lietuvos pirmininkavimo Demokratijų bendrijai metu (2009–2011 m.) atnaujinta bendrijos veikla (pavyzdžiui – įsteigtas

⁷⁷ NATO, International Security and Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures. 2013 m. rugpjūčio 1 d. <<http://www.isaf.nato.int/images/stories/File/Placemats/2013-08-01%20ISAF%20Placemat-final.pdf>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

Demokratijų bendrijos parlamentinis forumas) – tokios platformos pavyzdys, leidžiantis Lietuvai ir jai svarbiems geopolitiniams klausimams patraukti bent dalį JAV politinio elito dėmesio ir kartu neleisti JAV užsienio politikoje periferizuoti demokratijos plėtros idėją Vidurio ir Rytų Europos regione.

Lietuva taip pat turėtų išnaudoti vieną didžiausių nepriklausomos valstybės istorijoje diplomatinį laimėjimą – dvejus metus trukusią nenuolatinę narystę Jungtinių Tautų Saugumo Taryboje, prasidėjusią nuo 2014-ųjų. Tyrimai rodo, kad net ir mažosios valstybės gali turėti realią įtaką politinių preferencijų ir sprendimų priėmimo procese.⁷⁸ Siekiant sėkmingo šios platformos išnaudojimo, Lietuva, ypač pirmininkavimo laikotarpiu, turi vadovautis ankstesnių valstybių patirtimi: pirma, nedidelei valstybei reikia pademonstruoti ambicijas ir politinę iniciatyvą, skiriant tam atitinkamai laiko ir lėšų; antra, valstybė turi įtikinti kitas nares, kad geba veikti ir siūlyti sprendimus; trečia, valstybės turi aiškiai apibrėžti prioritetus ir tikslus arba, kitaip tariant, atrasti nišas, į kurias galėtų sutelkti dėmesį; ketvirta, šiose nišinėse srityse valstybė turi turėti kompetenciją ir žinių veikti; penkta, diplomatinė tarnyba turi turėti pakankamus įrankius prioritetų artikuliuojimui ir deryboms; šešta, būtina burti koalicijas, kurios siektų tų pačių tikslų; septinta, derybų metu reikia formuoti neutralios šalies įvaizdį, kuris leistų įgyti patikimos derybininkės reputaciją.⁷⁹

Tačiau politinės ar kitokio pobūdžio pagalbos siūlymas išskirtinį santykį su JAV sukuria tik nestandartinėse situacijose (pavyzdžiui, paramos Irakui mobilizavimas ar Sirijos klausimas). Esant politinei partnerystei kaip konstantai, didžiausias galimybes nuolatinei partnerystei kuria ilgalaikis infrastruktūros projektų bei sektorių bendradarbiavimas. Kitaip tariant, išskirtinis bendradarbiavimas turi potencialą priartinti JAV, tačiau iš esmės nenulemia jos prioritetų.

Vienas iš tokių ilgalaikio bendradarbiavimo pavyzdžių – Lietuva kaip platforma JAV nevyriausybinėse organizacijų veiklai Baltarusijoje. Lietuvos aktyvumas Rytų geopolitinėje erdvėje (ryšiai su Baltarusijos opozicija ir kitomis nevyriausybinėmis organizacijomis) ir įgyta patirtis šioje srityje prisideda prie to, kad įvairių JAV fondų, institutų (vadinamųjų donorų), siekiančių demokratinio valdymo, teisės viršenybės plėtros Baltarusijoje, padaliniai dėl politinių sąlygų perkėlė savo veiklą į Lietuvą ir būtent iš Vilniaus įgyvendina projektus Baltarusijoje. Tarptautinis respublikonų institutas (IRI), Nacionalinis demokratų institutas (NDI), PACT – keli tokio bendradarbiavimo pavyzdžiai. Lietuva turėtų būti suinteresuota ir toliau plėtoti šią bendradarbiavimo kryptį, nes tai pozicionuoja Lietuvą kaip organizacinę ir intelektualinę Rytų partnerystės (ar bent jau politikos Baltarusijos atžvilgiu) mazgą. Taip kartu stiprinami ryšiai su įvairiomis JAV politinio elito grupėmis (per IRI su Respublikonų, per NDI – su Demokratų partijomis), dirbančiomis užsienio politikos srityje.

Tačiau kalbant apie santykių aktyvinimą svarbu atsižvelgti į vienu ar kitu laikotarpiu vyraujančią JAV užsienio politikos kryptį (tradiciją). Akademiniame literatūroje išskiriama daug ir įvairių JAV užsienio politikos modelių, tačiau visus juos vertinant per Lietuvos

⁷⁸ To pavyzdžiu gali būti pagal gyventojų skaičių Lietuvai panaši Naujoji Zelandija, kurios iniciatyva 1993–1994 m. buvo priimta rezoliucija dėl žudynių Ruandoje. Nors pasyvi Jungtinių Tautų pozicija Ruandos klausimu istoriškai laikoma didele nesėkme, be Naujosios Zelandijos lyderystės bei derybinių sugebėjimų siekiant kompromiso susiskaldžiusioje Jungtinių Tautų Saugumo Taryba apskritai nebūtų priėmusi jokio dokumento. (Baldur Thorhallsson, *Small States in the UN Security Council: Means of Influence?* *The Hague Journal of Diplomacy* 7 (2012), p. 157).

⁷⁹ Baldur Thorhallsson, „Small States in the UN Security Council: Means of Influence?“, *The Hague Journal of Diplomacy* 7 (2012), p. 159,

nacionalinių interesų prizmę akivaizdu, kad pats nepalankiausias Lietuvai scenarijus – JAV saviizoliacija arba savotiškas grįžimas prie Monroe doktrinos, pagal kurią, siekiant apsaugoti buvusias Ispanijos kolonijas, JAV buvo paskelbusi, kad netoleruos Europos valstybių intervencijos Amerikos žemyne, laikus. Būtent pastaraisiais metais matyti milžiniška poliarizacija JAV vidaus politikoje (tarp Respublikonų ir Demokratų), šalies ekonomikos ydos (valstybės skolos dydis) ir tik laikinomis priemonėmis nutolinamos kylančios ekonominio valdymo problemos lemia JAV polinkį „užsidaryti“ vidiniuose debatuose ir riboti savo dalyvavimą tarptautiniuose reikaluose.

Tarpinės išvados ir rekomendacijos

Stebint kitų NATO šalių tendencijas, Lietuvai aktualu lygiuotis į panašaus dydžio valstybes, konkrečiai – remtis jau nusistovėjusiomis Šiaurės valstybių bendradarbiavimo platformomis. Nors Lietuvai svarbu akcentuoti ir „vienas su vienu“ (bendraujant su JAV) bendradarbiavimo formato išskirtines kompetencijas ar įdirbį, tačiau ilgesnį jų išlaikymą pirmiausia pagrįstų struktūrinį tęstinumą stiprinantis regioninis veiksnys

Palyginti su kitais regioniniais formatais, NB8 labiau užtikrina glaudų sektorinį ir institucijų bendradarbiavimą, o Lietuvos dalyvavimas Vidurio ir Rytų Europos platformose vyksta labiau geopolitinių siekių raiška, kuri sukelia daugiau dėmesio, tačiau nepranoksta ramesnio, tačiau nuoseklesnio Šiaurės šalių bendradarbiavimo.

Šiaurės šalių dimensija aktuali ne vien dėl išskirtinės kompetencijos atskiruose sektoriuose, bet ir gana panašaus atskirų šalių pozicionavimo (Danija, Norvegija) ir esamų „nišų“ artimumo, taip sukuriant kompetencijų dalijimosi sinergijos ir bendro veikimo galimybę.

8. Lietuvių diasporos JAV veiksnys: perėjimas į naują galimybių lauką

Valstybės santykiai su savo tautos diaspora – svarbus užsienio politikos ir diplomatijos veiklos baras. Galima išskirti kelias svarbias veiklos linijas, kuriose prie Lietuvos vaidmens JAV stiprinimo žymiai prisidėjo Lietuvos išeivija. Pirmoji būtų vertybinė – **Lietuvos laisvinimo ir atkurtos Lietuvos palaikymo linija**. Iš esmės tai – istorinis pagrindas artimiems Lietuvos ir JAV santykiams. Nuo Šaltojo karo laikų toks „pavergtųjų / išlaisvintų tautų“ diskursas yra iki šiol tęsiamas (daugiau remiant Respublikonų partijai): jis tapo viena paskatų Lietuvos – JAV strateginei partnerystei; be to, sudarė galimybę siekti bendrų geopolitinių interesų, narystės NATO. Keliant atsakomybę už totalitarizmo pasekmes, „pavergtųjų / išlaisvintų tautų“ diskursas padeda mobilizuoti JAV paramą vertybinei pozicijai bendraujant su Rusija.

Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), „Santara–Šviesa“, Lietuvos fronto bičiuliai ir kitos organizacijos šaltojo karo metu pasiekė didelį įdirbį ne vien delegitimizuojant Baltijos šalių aneksijos faktą, bet ir pačią sovietų vidaus politiką jos piliečių atžvilgiu. **Lietuvių išeivija JAV šaltojo karo metu buvo viena pagrindinių įtakos grupių, nuolat kėlusią klausimą dėl Baltijos šalių neteisėto užgrobimo ir jų nepripažinimo**. Išeivijos organizacijos, koordinuodamos veiksmus su latvių ir estų organizacijomis, buvo užėmusios poziciją eskaluoti Baltijos šalių okupacijos klausimą JAV ir kitų Vakarų Europos šalių politikos darbotvarkėse. Ši laikysena buvo itin rezultatyvi JAV prezidento Ronaldo Reagano valdymo metu, kai sustiprėjęs Baltijos valstybių okupacijos akcentavimas ir simbolinis dėmesio rodymas išeivijai stiprino bei palaikė išsilaisvinimo siekius, ypač 9-ojo dešimtmečio pabaigoje įsisiūbavus Atgimimui.

Lietuvai yra itin svarbu, kad ir **jaunoji amerikiečių karta įgytų žinių apie Šaltąjį karą, regionui kylančias grėsmes, euroatlantinių ryšių raidą ir laimėjimus.** Didėjant JAV interesams Ramiojo vandenyno ir Pietryčių Azijos kryptimi, svarbu išlaikyti JAV dėmesį Vidurio ir Rytų Europos klausimams. Istorinių klausimų kėlimas ir atminties politika ir toliau laikytina svarbia išėivijos kryptimi, kurią Lietuvos diaspora gali plėtoti ne vien su Baltijos šalių, bet ir su kitų Rytų Europos valstybių išėivijos grupėmis. Pažymėtina, kad ši linija per lietuvių kilmės įtakingus asmenis yra gana plačiai nusistovėjusi. Pavyzdžiui, 2013 m. liepos mėn. JAV Atstovų Rūmų narys Johnas Shimkus, turintis lietuviškų šaknų, pateikė siūlymą JAV rugpjūčio 23-iąją dieną paskelbti Juodojo kaspino diena, pagerbiant sovietų ir nacių režimų aukų atminimą. Nepaisant šios krypties tęstinumo, ilgalaikėje perspektyvoje tokia linija tikrai silpnės, juolab kad ir pačioje JAV tarp Rusiją, Rytų Europą ir Euraziją nagrinėjančių ekspertų dažnai linkstama analizuoti ne vien „aukų ir herojų“ perspektyvą, bet ir SSRS kaip politinės sistemos mechanizmą.⁸⁰ **Taip pat Lietuvos atstovams netikslinga save nuolat pozicionuoti per „aukos“ prizmę: taip dėmesį galima išlaikyti tik gana trumpą laiką ar epizodiškai, juolab, kad tai referuoja į praeitį, o ne dabartį.**

Nors ši linija vertintina kaip simbolinė, kurios **tęstinumą užtikrinti išlieka aktualu, pažymėtina, kad ilgainiui ji praras dominuojančią poziciją išėivių pastangose** išlaikyti JAV dėmesį Baltijos šalims. Akivaizdu, kad jau vidutinės trukmės laikotarpyje lietuviškosios išėivijos sėkmė didinant Lietuvos matomumą JAV politikoje pirmiausiai priklausys nuo gebėjimų atrasti naujas „nišas“ bendradarbiavimui ekonomikos, infrastruktūros ar tarptautinės politikos klausimais.

Šiuo metu diasporos vaidmuo iš tiesų keičiasi, nes JAV pareigūnai ir Lietuvos atstovai gali tiesiogiai bendradarbiauti. Tačiau vertinant esančių organizacijų patirtį ir potencialą, atskirų išėivių ir jų tinklų įtaką, taip pat naujosios emigracijos bangos aktyvumą ir gana sėkmingą integraciją į JAV visuomenę, pažymėtina, kad svarbu ši segmentą ir toliau laikyti vienu prioritetinių stiprinant Lietuvos dimensiją JAV politikoje.

Išėivijos veiksnys ir šiandieninės Lietuvos vaidmens JAV stiprinimo galimybės

Pakankamai svarbus dalykas, kad iki šiol Kongrese, įtakingose verslo ir politikos struktūrose yra lietuvių kilmės atstovų (pavyzdžiui, įtakingas senatorius Richardas Josephas Durbinas ar Atstovų Rūmų narys J.Shimkus), kurie įsitraukia į Lietuvos ar Baltijos šalims jautrių klausimų gynimą, šių klausimų įtraukimą į JAV politinę darbotvarkę. Rytų ir Vidurio Europos valstybių kilmės kongresmenai dažnai paremia vienas kitą iškeldami jautrų jų kilmės šalims klausimą⁸¹. Pavyzdžiui, inicijuodami rezoliucijas dėl kaimyninių valstybių statomų atominių elektrinių saugumo, tolesnio glaudžių ryšių su Baltijos šalimis išlaikymo (pvz., kongresmenų J.Shimkaus ir kroatų kilmės Denniso Kucinicho bendradarbiavimas). Bendra tendencija, kad **ankstesnius platesnio pobūdžio klausimus, tokius kaip Lietuvos pripažinimas, NATO narystė, keičia „nišinio“ pobūdžio klausimai,** kurie pradedami anonsuoti per Lietuvos diplomatinis kanalus ar patenka per tiesioginį organizacijų bendradarbiavimą.

⁸⁰ David C. Engerman, Know Your Enemy: The Rise and Fall of America's Soviet Experts, Oxford: Oxford University Press, 2009.

⁸¹ Dalis informacijos gauta per interviu su LR ambasados Vašingtone įgaliotuoju ministru R. Kačinsku. 2013 m. rugpjūčio mėn.

Įtakingų politikų veikimą papildo iki šiol aktyvi atskirų išeivijos organizacijų veikla, ypač žinant tai, kad naujoji emigrantų banga sėkmingai įsiliejo į organizacines išeivių struktūras (Amerikos lietuvių tarybą (ALT) ir Pasaulio lietuvių bendruomenę (PLB)). JAV politiniame procese Lietuva pirmiausia yra matoma kaip sudėtinė Baltijos šalių regiono dalis. Būtent todėl diasporos bendradarbiavimas su JAV institucijomis daugiausiai apsiriboja veikimu Baltijos šalių (JAV Atstovų Rūmuose veikia Baltijos valstybių komitetas, paminėtinas ir Jungtinis Amerikos pabaltijiečių komitetas, apjungiantis lietuvių, latvių ir estų visuomenines organizacijas⁸²) arba Centrinės Europos šalių formate (pavyzdžiui, Centrinės ir Rytų Europos koalicija, kuri dirba ir su atskirais Senato komitetais⁸³). Tai lemia ir gana gausus (vis dar augantis) išeivijos iš Vidurio bei Rytų Europos skaičius ir Šaltojo karo metu įgyta bendra patirtis. Ryškesnis bendradarbiavimas su išeiviais iš Skandinavijos matyti tik akademinuose sluoksniuose (ryškus bendradarbiavimas Indianos universitete), per regioninių mokslo centrų bendradarbiavimą ar rengiant bendras konferencijas (jau kuris laikas Baltijos studijų konferencijos periodiškai organizuojamos kartu su Skandinavijos studijų analogišku renginiu).

Ekonominėje plotmėje itin svarbi dimensija – **inovacijų sklaida, atskiriems lietuviams išitraukiant į Silicio slėnį**, ir tuo jungiant JAV ir Lietuvos verslo bendruomenes, bei parvežant aktualią **pažangiąją patirtį** (angl. – *know-how*) į Lietuvą (pavyzdžiui, „startuoliai“ (angl. – *start-up*), verslo forumai). Galima pažymėti verslininko Iljos Laurso pavyzdį, jungiant aktyvius Lietuvoje ir JAV dirbančius verslininkus. Vakarų pakrantėje tebėra stiprios lietuvių bendruomenės, kuriose veikia lietuvių sluoksniš, dirbantis informacinių technologijų kompanijose ir kitose įstaigose, turinčiose ryšių su Silicio slėniu. Galima teigti, kad iš tradiciškai svarbesne laikytos Vidurio ar Rytų pakrantės išeivijos įtaka persikelia ir į Vakarų pakrantę, ypač Kaliforniją. Silicio slėnis, San Franciskas ir Los Andželas tampa centrais, kuriuose telkiasi išsilavinę ir veiksni lietuvių. Patys Vakarų pakrantės išeiviai yra išreiškę nuomonę, kad **jiems būtų aktualu turėti Lietuvos konsulato atstovus,⁸⁴ ir taip sudaryti stabilesnes platformas stiprinant** Lietuvos ir JAV verslo ryšius, juolab, kad pirmieji žingsniai jau yra žengti – 2012 m. San Franciske ir Silicio slėnyje buvo atidaryta Lietuvos verslo atstovybė.⁸⁵ Turint omenyje verslo ar akademinėse srityse dirbančių jaunosios lietuvių išeivių kartos aktyvumą palaikant kontaktus su atvykstančiais Lietuvos universitetų atstovais, politikais, verslininkais,⁸⁶ būtų aktualu sukurti reguliaraus bendradarbiavimo formą; ypač išlaikant ryšį su universitetų atstovais ar Lietuvos verslo asociacijomis: keičiantis patirtimi, inicijuojant bendrus projektus.

Tokias galimybes iliustruoja ir Vilniuje 2013 m. birželio 3 d. vykęs Pasaulio Lietuvių ekonomikos forumas (tema „Global Economic Challenges: Lithuanian Responses“) ir stiprėjantys skirtingose šalyse aktyviai veikiančių lietuvių tarpusavio tinklai (pavyzdžiui, Global Lithuanian Leaders⁸⁷).

⁸² The Joint Baltic American National Committee, Žr. The Joint Baltic American National Committee, Inc. <<http://jbanc.org>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

Central and East European Coalition, <<http://www.ceecoalition.us>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

⁸⁴ Interviu su San Francisko lietuvių bendruomenės pirmininke Diana Plačiakiene, 2013 m. rugsėjo mėn.

⁸⁵ LR Garbės konsulė Daiva Navarrette išskiria esamus pranašumus, kurie dar nepakankamai išnaudoti, veikti šioje erdvėje – prestižinių Kalifornijos universitetų tinklą, tyrimų įstaigas, Holivudą, du didžiausius JAV jūrų uostus ir trečią didžiausią oro uostą. Žr. Interviu raštu su LR Garbės konsule Daiva Navarrette Los Andžele, 2013 m. rugsėjo mėn.

⁸⁶ Interviu su San Francisko lietuvių bendruomenės atstove Diana Plačiakiene, 2013 m. rugsėjo mėn.

⁸⁷ Žr. Global Lithuanian Leaders. <<http://www.lithuanianleaders.org/>>. [Žiūrėta 2013-12-22].

Aktualus Lietuvos organizacijų ar institucijų indėlis, skiriant dėmesį ne vien etninei, bet ir **kultūrinei–teritorinei lietuviškumo dimensijai**.⁸⁸ Tai gali sustiprinti JAV gyvenančių litvakų, kurie yra gana įtakingi JAV ekonominiuose ir politiniuose sluoksniuose, ryšį su Lietuva ir jos atstovais. Tiesa, Lietuvai pagaliau išsprendus žydų turto kompensavimo klausimą ir atkūrus istorinį teisingumą, jokie investicinio ar kultūrinio „proveržio“ santykiuose tarp Lietuvos ir litvakų bendruomenės kol kas nėra.

Bendrai vertinant, šalia organizacijų ar pavienių autoritetų vis didesnę įtaką įgyja „tinkliniu“ pagrindu veikiančios minėti išeivijos kanalai, kurie padeda organizuoti ir verslo ryšius, ir prisideda prie globalių įtakingų lietuvių tinklinių bendruomenių jungimo. Šių kanalų palaikymas, įsitraukiant Lietuvoje gyvenantiems verslo ar visuomeniniams veikėjams, taip pat didina Lietuvos matomumą JAV.

Visa tai prisidėtų prie platesnio siekio skatinti JAV ir Lietuvos bendradarbiavimą sociokultūrinėje sferoje. Lietuva tebėra konkuruojančių politinių, ekonominių ir kultūrinių idėjų ir struktūrų „persidengimo“ erdvėje. Nepaisant narystės ES ir NATO, Lietuva ir toliau lieka savotišku Rusijos politinės, ekonominės, o ypač kultūrinės–informacinės politikos „taikiniu“. Šis spaudimas gali dar labiau išaugti po Rusijos diplomatijai sėkmingų 2013-ųjų metų, todėl Lietuva yra suinteresuota JAV politinės ir kultūrinės perspektyvos regione stiprinimu. Planuojama, kad Lietuvoje duris atvers Maskvos namai, kurie neišvengiamai atliks Rusijos idėjų forposto vaidmenį. Šiame kontekste būtų tikslinga stiprinti ir vakarietišką politinės, kultūrinės minties plėtra regione. Baltijos šalyse amerikietiškoji kultūra dažnai suvokiama pernelyg suprimityvintai kaip Holivudo filmų ir kitų masėms skirtų kultūros priemonių atspindys. Todėl politinių ir kultūrinių horizontų Lietuvoje plėtra leistų atrasti kitokią JAV, kuri dar yra nežinoma platesniems Lietuvos visuomenės sluoksniams: nuo konservatyviųjų (dėl unikalios JAV valstybės ir bažnyčios santykio) iki laisvos rinkos šalininkų (dėl JAV įsitvirtinusio ekonominio ir socialinio modelio). Lietuva turi būti suinteresuota, kad JAV galias tradicijas puoselėjančios įvairių sričių organizacijos išplėstų savo veiklą Lietuvoje.

Naujausias JAV nevyriausybinės organizacijos veiklos plėtros Lietuvoje pavyzdys – Kolumbo riterių (*The Knights of Columbus*), vienijančių beveik 2 milijonus narių visame pasaulyje, padalinio įsikūrimas Lietuvoje. Šios krikščionišką darbotvarkę puoselėjančios organizacijos (nuo pagalbos sergantiems ir skurstantiems iki patriotizmo ir gyvybės apsaugos kultūros plėtros) veiklos Lietuvoje ir Rytų Europoje (pirmiausia – Ukrainoje) pradžia geopolitiškai yra svarbi tuo, jog šiandieniniuose geopolitiniuose mūšiuose Rytų Europoje Rusija bando prisiimti ir manipuluoti krikščioniškų vertybių gynėjos vaidmeniu, o Vakarų vertybes pristatyti kaip kultūrinį surogatą, neva ardantį ir niveliuojantį autentiškas tradicijas. Todėl krikščioniškų ir konservatyviųjų JAV organizacijų įsitraukimas į veiklą Rytų Europoje padėtų sukurti atsvarą tokiai Kremliaus politikai. Todėl augant „minkštosios“ galios svarbai JAV turėtų perorientuoti savo veikimą regione šia linkme.

Tarpinės išvados ir rekomendacijos

Bendradarbiaujant su lietuvių išeivija JAV, ateityje reikėtų orientotis į ekonominių ryšių per Lietuvos atstovybes, išeivijos organizacijas ar besiplėtojančius tinklus plėtojimą. Lietuva turi stiprinti darbą su lietuvių kilmės politikais, lobistais, verslo atstovais ir kitais lietuvių kilmės ar Lietuvai palankiais asmenimis.

⁸⁸ Interviu su LR ambasados Vašingtone įgaliotuoju ministru R. Kačinsku. 2013 m. rugpjūčio mėn.

Siekiant išlaikyti JAV dėmesį, vis aktyviau remtis darbotvarkėmis, kuriose Lietuvai aktualūs klausimai būtų nagrinėjami netiesiogiai; to siekti būtų galima išskiriant Centrinės Europos ar Šiaurės šalių regionui bendrus klausimus (pavyzdžiui, susijusius su totalitarizmo nusikaltimais), kurių iniciavimo metu lyderystės imtųsi Lietuva. Taip pat ieškoti bendrų sąsajų platesnės JAV tarptautinių politikos kontekste, įsitraukiant į abiem pusėms aktualių klausimų svarstymą.

Naudotis galimybe stiprinti atstovavimą ir ryšius Vakarų pakrantėje, svarstyti papildomos konsulo pareigybės įsteigimo galimybę, vykdyti aktyvesnę Lietuvos piliečių ar išeivių dalyvavimo JAV inovacijų aplinkoje stebėseną. Taip pat derėtų ieškoti priemonių ir mechanizmų, kaip į Lietuvos ir išeivijos ryšius labiau įtraukti litvakų grupes, palaikant jų kultūrinio tapatumo ir istorinės patirties klausimų kėlimą, ieškant glaudesnių bendradarbiavimo taškų kultūros ir ekonomikos sferose.

Studijos išvados ir rekomendacijos

Lietuvos ir JAV santykiai ateityje turėtų plėtotis dviem vienas kitą papildančiais vektoriais:

I. Tradicinių sričių vystymas, pasireiškiantis plėtojant strateginiais sprendimais jau anksčiau sėkmingai integruotas sritis, ir kuriantis dviejų sąjungininkų darbų pasidalijimą ir „nišines“ specifikacijas.

JAV užsienio politikos kaitos ir posūkio į Pietryčių Aziją akivaizdoje **Lietuva turi siekti, kad JAV nuosekliai mažinant ginkluotės skaičių Europoje lygiagrečiai būtų užtikrinta, kad tai bus kompensuota didinant NATO kolektyvinius įsipareigojimus ir kuriant priešraketinę gynybą.**

Gilėjanti integracija į NATO gynybos sistemą – Lietuvos saugumo garantas. Tai mažina Lietuvos priklausomybę nuo *realpolitik* tendencijų ir galios balanso regione apraiškų. Tačiau siekdami visavertės narystės NATO, turime suvokti, kad saugumas turi savo kainą – investicijas į gynybinius pajėgumus. Valstybė, kuri nuolat siekia stiprinti Aljanso politinį ir karinį matomumą regione, negali pagal išlaidas gynybai tarp visų NATO valstybių užimti priešpaskutinės vietos. Turi būti nuosekliai įgyvendinamas 2012 m. Lietuvos parlamentinių partijų susitarimas, kuriame teigiama, kad „parlamentinės partijos, siekdamos užtikrinti Lietuvos saugumą ir gynybą, valstybės gynybos koncepcijos įgyvendinimą bei su ja susijusius Lietuvos kariuomenės struktūros pokyčius, vykdyti prisiimtus nacionalinius ir tarptautinius įsipareigojimus, susitaria, kad būtina užtikrinti krašto apsaugos sistemos plėtros planus atitinkantį finansavimą ir kasmet tolygiai didinti krašto apsaugos sistemai skiriamas lėšas, ilgai siekti, kad krašto apsaugos sistemos plėtrai užtikrinti būtų skirta 2 proc. šalies BVP.“ Šią parlamentinių partijų susitarimo nuostatą reikėtų detalizuoti ir kasmet finansavimą gynybai didinti – 0,05 proc.

Lietuva saugumo politikoje vadovaujasi „nedalomo saugumo koncepcija“, reiškiančia, kad BSGP ir NATO politikos klausimai formuluojami bendrai, todėl yra plėtojamos abi veiklos kryptys. Nors BSGP funkcijų panaudojimas gali atliepti esminius Lietuvos užsienio politikos tikslus įgyvendinant įvairias misijas, jų pobūdis („greitas dislokavimas, greitas pasitraukimas“, post-konfliktinės operacijos), mastas (ribotas pajėgų skaičius), vystymosi strategijos nebuvimas (neaišku, kokia kryptimi bus vystoma ši politika ir kokį pritarimą ji gaus iš valstybių narių) pagrindiniu Lietuvos saugumo garantu palieka didesniais strateginiais, kariniais ir operaciniais pajėgumais disponuojantį NATO. Didelė dalis ES valstybių narių yra ir NATO organizacijoje, todėl NATO raidos perspektyvos yra tiesiogiai sąlygojamos BSGP vystymosi pagal principą „kuo stipresnė Europa, tuo stipresnis NATO“. **Tarp NATO ir ES turi egzistuoti funkcinis ir geografinis darbų pasidalijimas. Tokia formulė leistų išvengti „dvigubo lojalumo“ dilemos ir išlaikytų NATO kaip Europos saugumo sistemos atramą.**

Dabartinė tarptautinių santykių konfigūracija lemia, kad JAV išlaiko didėjančią interesą kituose regionuose, ypač Pietryčių Azijos kryptimi, kurioje koncentruojasi galimi ekonominiai partneriai ir konkurentai, taip pat kyla naujos grėsmės (Šiaurės Korėja). Galimą aktyvumo mažėjimą Vidurio ir Rytų Europoje taip pat lemia veiksnys, kad dėl prieš kelierius metus įvykusios ekonominės krizės JAV linkusi mažinti tarptautinių įsipareigojimų našta

Šią atsitraukimo riziką akivaizdžiai gali padėti sumažinti abipusiškai naudingi struktūriniai (nišiniai) veikimo būdai (*framework*), kurie palaikytų JAV išitraukimą, žinių ir įsipareigojimų dalijimąsi, sutaupytų „jėgų“ ir sąnaudų abiejose pusėse. Šiai

krypčiai pasiekti itin aktualus atskirų Europos regionų bendradarbiavimas su JAV, pirmiausiai turint galvoje Šiaurės šalių dimensiją. Ši dimensija aktuali dėl didesnio integralumo (pvz., Šiaurės šalių ministrų taryba), prasidėjusio bendradarbiavimo (E–Pine) ir ją sudarančių šalių santykiškai turimo pranašumo įgyjant atskiras nišines kompetencijas.

Lietuva turi geras galimybes palaikyti ir dar labiau išnaudoti nišinį bendradarbiavimą su JAV. Branduolinė sauga, žalioji energetika, specialiųjų pajėgų mokymai rodo, kad Lietuva sugeba įgyti ir valdyti savo turimus struktūrinius pranašumus. Pažymėtina, kad **veikimas per Šiaurės dimensiją atskirų sričių išskirtinumą tik padės sustiprinti, juolab kad Šiaurės šalys gali viena kitą sustiprinti turima patirtimi ir kompetencijomis, užtikrinti sinergiją** (pavyzdžiui, kartu su Danija palaikoma „žaliosios gynybos“ kryptis).

Kibernetinis saugumas – naujas iššūkis transatlantinei saugumo bendruomenei, papildantis gynybos politiką ir jos planavimą. **Šiame veiklos bare egzistuoja akivaizdus poreikis kurti Lietuvos – JAV kibernetinės saugos ir gynybos specialistų mainų programas, organizuoti bendrus mokymus, įtraukiant į tai specialistus iš šioje srityje besispecializuojančios Estijos ir Latvijos,** taip pat apsvarstyti tarpuniversitetinio bendradarbiavimo galimybes, rengiant aukštos kvalifikacijos informacinių technologijų specialistus.

II. Naujos kokybės kūrimas, užmezgant naujus arba iš esmės atsinaujinusių formų, aprėpties ir kokybės transatlantinius ryšius.

Iki šiol JAV svarba Lietuvai buvo akcentuojama tik strateginiu kariniu–politiniu lygmeniu, t.y. integracijos į NATO ir stabilios Europos saugumo sistemos kontekste. Tačiau ilgainiui keičiantis geopolitinėms tendencijoms, augant kitiems regionams, kintant dominuojančiai užsienio politikos paradigmai, Lietuva turi siekti artimesnio bendradarbiavimo su JAV iki šiol neišvystytose srityse.

Išskiriamos mažiausiai kelios sritys, kuriose galėtų būti vystoma JAV ir Lietuvos partnerystė. Pavyzdžiui, „skalūnų dujų revoliucija“ **JAV gali iš esmės pakeisti Europos, o kartu ir Lietuvos, energetinio saugumo architektūrą, pirmiausia – demonopolizuoti rinką.** O tai reiškia, kad JAV tampa svarbiu veikėju ne tik politiniu–kariniu lygmeniu, bet ir gali padėti Lietuvai spręsti energetinio saugumo iššūkius. Atsižvelgiant į energetinio saugumo vietą Lietuvos interesų hierarchijoje, galima teigti, kad JAV šiandien Lietuvai yra reikšmingesnė nei kada nors buvo iki šiol. Plečiantis JAV išgaunamų dujų eksporto į Europą galimybėms, suskystintų dujų terminalo projektą įgyvendinanti „Klaipėdos nafta“ turėtų plėtoti bendradarbiavimo memorandumų „tinklą“ su tomis JAV kompanijomis, kurios jau turi arba ateityje gaus licencijas dujų eksportui į Europos rinkas.

Transatlantinės prekybos ir investicijų susitarimas būtų didžiulė paskata amerikietišku energetinių išteklių eksportui į Europą, nes eksportuojant į regionus, su kuriais JAV yra sudariusi laisvos prekybos susitarimus, galioja supaprastintos teisinės procedūros. Pagal šiuo metu galiojančius įstatymus licencijos automatiškai išduodamos suskystintų dujų eksportui tik į šalis, turinčias laisvosios prekybos susitarimus su JAV. Į šalis, kurios laisvosios prekybos susitarimo su JAV neturi, dujos gali būti eksportuojamos tik JAV Energetikos departamentui išdavus licenciją. Todėl transatlantinės prekybos susitarimas automatiškai suteiktų galimybę suskystintų dujų eksportui į ES, o tai reikštų, kad **JAV ir ES transatlantinės prekybos ir investicijų susitarimas – ne tik ekonominis, bet ir Lietuvos energetinio saugumo interesas.**

Nepaisant to, derybos dėl laisvos prekybos režimo, prognozuojama, bus ilgos ir komplikotos, todėl greta to Lietuvai ypač svarbus JAV grupės senatorių pasiūlymas priimti įstatymą, kuriuo būtų leidžiama eksportuoti dujas be Energetikos departamento licencijos NATO šalims sąjungininkėms ir Japonijai. Kitaip tariant, **būtina ieškoti būdų, kaip išplėsti paramos bazę šiuo metu Senate svarstomiems teisės aktams, kuriais siekiama palengvinti licencijų išdavimą suskystintų dujų eksportui į NATO šalis ir Japoniją.**

Transatlantinės prekybos susitarimas taip pat turės pozityvios įtakos tiek Lietuvos vartotojams, tiek verslininkams. Pirmiesiems, kaip ir visos Europos gyventojams, sumažės dalies prekių kainos ir išaugs pasiūla. Tuo metu verslui, kuris šiuo metu į JAV daugiau eksportuoja, nei importuoja, palankesnėmis sąlygomis nei iki šiol atsivers didžiulė rinka. **Šios aplinkybės turėtų būti ypač palankios Lietuvos maisto produktų, dėl aukštos kokybės sėkmingai konkuruojančių įvairiose pasaulio rinkose, gamintojams.**

Būtina siekti, kad Lietuvos ir JAV santykiai būtų plėtojami ne tik tarpvalstybiniu–politiniu, bet ir socialiniu lygmeniu, kur yra daug neišnaudotų galimybių. Esminis tikslas – siekti suartinti Lietuvos gyventojus ir lietuvišką diasporą JAV. Trečiosios bangos Lietuvos emigrantų santykių su Lietuva darbotvarkėje šiuo metu dominuoja vienintelis – dvigubos pilietybės – klausimas. Tai kelias į akligatvį, todėl būtina išplėsti bendradarbiavimo sričių ir tarpusavio ryšių spektrą. Ryšių su diaspora stiprinimas turėtų būti aktyvus ne tik per formalias organizacijas, bet ir organizuojant konkrečius, atvirus iki šiol su JAV nesusijusios visuomenės dalyvavimui projektus, tokius kaip Lietuvoje gyvenančio jaunimo misija į JAV lietuvių istoriškai gausiai apgyvendintas teritorijas, sutvarkant apleistus tautiečių kapus, įamžinant lietuviybės tradiciją, užmezgant tiesioginį kontaktą su lietuviškų šaknų turinčiais amerikiečiais.

Labai svarbu imtis įgyvendinti ir bendrus JAV „minkštąją“ galią regione stiprinančius projektus. Turime ieškoti būdų, kaip išplėsti JAV galias tradicijas turinčių organizacijų (nuo politinių iki religinių) veiklą Lietuvoje. Tai ypač svarbu, atsižvelgiant į tai, jog Lietuva ir toliau lieka savotišku Rusijos politinės, ekonominės, o ypač kultūrinės-informacinės politikos „taikiniu“.

Viena iš galimų Lietuvos ir lietuvių diasporos JAV santykių aktyvinimo krypčių – mokslo stipendijų steigimas. Lietuvoje galėtų būti sukurtas specialus fondas, kuris finansiškai prisidėtų prie to, kad gabiausiems studentams būtų sudarytos sąlygos išvykti mokytis į JAV, su sąlyga, kad įgyta kvalifikacija bent kurį laiką būtų pritaikyta Lietuvoje. Atvirkštiniai mainai galėtų vykti su JAV studijuojančiais lietuviškų šaknų turinčiais amerikiečių studentais, kuriems būtų sudarytos galimybės ilgesniam ar trumpesniam laikotarpiui atvykti mokytis į Lietuvą. Fondo veikloje dalyvautų ne tik Lietuvos valstybė, bet ir JAV lietuvių bendruomenės.

Bendradarbiaujant su išeivija JAV, ateityje reikėtų orientotis į ekonominių ryšių per Lietuvos atstovybes, išeivijos organizacijas ar besiplėtojančius tinklus plėtojimą. Lietuva turi stiprinti darbą su lietuvių kilmės lobistais, verslo atstovais ir kitais įtakingais lietuvių kilmės ar Lietuvai palankiais asmenimis. Siekiant išlaikyti JAV dėmesį, vis aktyviau remtis darbotvarkėmis, kuriose Lietuvai aktualūs klausimai būtų nagrinėjami netiesiogiai: **būtų išskiriamas koks nors Centrinės Europos (pavyzdžiui, totalitarizmo klausimai), ar Šiaurės šalių regionui bendras klausimas, kurį inicijuoti lyderystės imtųsi Lietuva ir jos atstovai.** Taip pat ieškoti bendrų sąsajų platesnės JAV tarptautinių politikos kontekste, įsitraukiant į abiems pusėms aktualių klausimų svarstymą.